

Hermán M. János*

Zwolle

Tatai (Csirke) Ferenc, „V. D. M., vir est optimus”**

Tatai Ferenc debreceni lelkipásztor műveiről, alapítványáról,
hazai és svájci kapcsolatairól; továbbá 1742-es levele
Beck professzorhoz és 1755-ös levele Szent Gallenbe.

Temetési beszéde Domokos Márton
debreceni főbíró fölött

Ferenc Tatai (Csirke), „V. D. M., vir est optimus“.

Zusammenfassung

Anlässlich des 450. Jubiläums des Heidelberger Katechismus schreiben wir über den *Katechetischen Hausschatz*: Das deutsche Original, dessen Verfasser Christoph Stachelin war, wurde 1724 in Basel herausgegeben. Der Übersetzer Ferenc Tatai Csirke, der spätere Bischof von Debrecen, hat das Werk wahrscheinlich während seines Auslandsstudiums in Bern kennen- und schätzengelern. Sein Name wird allerdings in keiner der zwei Ausgaben genannt (Erstausgabe: 1752, Kolozsvár – Klausenburg und 1805 in Pest und Pozsony – Pressburg), weil es in der Zeit der Gegenreformation nicht ratsam war, die Autorenschaft preiszugeben. Die Zulassung stammt sogar von János Lukács Borosnyai, dem reformierten Superintendenten von Siebenbürgen. Er empfiehlt es als das beste Lehrbuch zur Ausübung der Pietät. Nach ihm hätten auch die Autoren des Heidelberger Katechismus keine bessere Auslegung bieten können. Seit der Generalsynode zu Klausenburg 1774 ist er fester Teil der Liturgie geworden: während der nachmittäglichen Katechismusgottesdienste wurden Ausschnitte aus ihm vorgelesen.

Der Zweck unserer Arbeit ist, die Aufmerksamkeit auf das hervorragende Lebenswerk von Tatai Ferenc zu lenken. Er übersetzte aus dem Französischen und Deutschen theologische Werke von Stachelin, Moulin, Doddridge und Lampe. Zugleich sollte die Darlegung der Quellen von seinen Werken erfolgen: die Urkunde der Stiftung zur Bibliotheksgründung, sein Brief an Professor Beck 1742 und sein Brief nach St.Galle

---

* Dr. Hermán M. János református lelkipásztor (1948. szept. 7.) a Kolozsvári Protestáns Teológián szerzett lelkészi oklevelet (1966–1970), doktorjelöltként végzett tanulmányokat a Kolozsvári Protestáns Teológián (1970–1971), Bukarestben (1971–1973) és 1980–1981-ben három szemesztert az amszterdami Vrije Universiteit ösztöndíjasaként. Doktori címet a Károli Gáspár Református Teológián szerzett egyháztörténetből (1992). Kutatási területei a következők: erdélyi diákperegrináció a hollandiai egyetemeken (17–18. század); a moldvai reformáció; Bethlen Miklós teológiai gondolkodása; Johannes Honterus; a Váradi Biblia története; Kuyper Ábrahám és a neokálvinizmus hatása Magyarországon.

** A konferencián elhangzott előadás az itt közölt tanulmány rövidített formájában hangzott el.

1755, wie auch seine Beerdigungspredigt anlässlich des Todes von Domokos Márton, dem obersten Richter von Debrecen.

Die Übersetzungen aus dem Lateinischen und die Lektorierung der Texte stammen von Pfr. Ledán Munteán István; das Photomaterial wurde am 30. und 31. Oktober 2013 mit Hilfe von Pfr. Szomor Attila zusammengestellt, als die Ausstellung im Foyer der Christlichen Universität des Partiums (in Großwardein) vorbereitet wurde.

Schlüsselwörter: Ferenc Tatai (1707–1765); die Übersetzung ins Ungarische vom *Katechistischen Haus-Schatz*; Christoph Staehelin (1655–1728); Jacob Christoph Beck (1711–1785) und seine Verbindungen zu Ungarn; Die Verfolgung des Heidelberger Katechismus im 18. J.h. in Siebenbürgen und in Ungarn; Domokos Márton (1697–1764).

A Heidelbergi Káté erdélyi hatástörténetének kutatása során feltűnik, hogy Tatai Ferenc¹ neve, aki „igen kiváló ember”² és termékeny teológus, debreceni lelkész és egyházmegyei jegyző, esperes és püspök nem szerepel az 1752-es, kolozsvári *Catechismusi Házi-Kints* című kátémagyarázat címlapján. Belső egyházi körökben, legalábbis a debreceni konzisztóriumban és a városi tanács tagjai között azonban közismert volt az a tény, hogy ő a hírneves *Catechismusi Házi-Kints* (a továbbiakban *CHK*) fordítója.³ Annak nyilvános jelzéséről, hogy valóban Tatai Ferenc ültette át magyar nyelvre Stehelin terjedelmes, *Catechismusi Házi-Kints* című munkájának német szövegét, későn, csupán csak a Tóth Ferenc szorgalmából 1812-ben megjelent, a tiszántúli püspökök életéről írott műben olvashatunk.⁴

¹ Tatai (Csirke) Ferenc 1707-ben született Tatán és az ottani iskolában atyjának, Csirke Istvánnak felügyelete alatt tanult. 1727. május 6-án subscribált Debrecenben [ld. Hegyi Ádám: *Magyarországi diákok egyetemeken és akadémiákon, 1526–1788 (1798)*. Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 6. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest 2003, 69., 308. tétel. Ezen adat közlését dr. Bujtás Lászlónak köszönöm.]. 1736-ig a lelkészi hivatalra is képesítette magát. Szándékát azonban megváltoztatta: világi emberré lett és megnősült. Később ismét a papi pályára szánta magát. 1740-ben balmazújvárosi lelkésznek választották, rektori hivatalt vállalt, s innen indult svájci peregrinációra 1742 nyarán (ld. Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeli Lexikon*. Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodája, Budapest 1977, 623.). 1743-ban Szoboszlón lett prédikátor. 1748-ban Debrecenbe hívták, 1762-ben esperes, 1763-ban püspök lett. Híres szónok volt és kitűnő műveltséggel rendelkezett, a német és francia nyelvet is beszélte. 1765. június 25-én halt meg. Ld. még Szinyeyi József: *Magyar írók élete és munkái* (<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/c/c03312.htm>).

² Maróthy György így jellemzi barátját a bázeli Beck professzorhoz 1642. november 14-én írt levelében: „Is, qui Berna has litteras ad te mittet, Rever. Franc. Tatai, V. D. M. vir est optimus, mihiq; amicissimus; quare, si forte ad vos venit, maiorem in modum tibi eum commendo. Eidem et litteras, si quas ad me voles, poteris mittere: nisi festinato opus sit.” Ld. Lengyel Imre – Tóth Béla: Maróthy György nevelési törekvéseinek külföldi gyökerei. Adatok J. Chr. Beckhez intézett leveleiből. In: Csúry István (szerk.): *Könyv és könyvtár. Könyvtártudományi és bibliográfiai tanulmányok és közlemények*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve, VIII: 2. Debrecen 1971, (53–101.) 91. (Az adatot Bujtás Lászlónak köszönöm.)

³ Dr. Fekete Csaba levélben tett szíves közlése, amelyért e helyen is köszönetet mondok.

⁴ Tóth Ferenc: *Túl a Tiszai Superintendenciában élt református püspökök élete*. Győr 1812, 168.

Vessünk egy pillantást arra, hogy mi történt egyházipolitikailag Erdélyben⁵ és a királyi Magyarországon abban az esztendőben, amikor megjelent a *CHK*:

„1752-ben vették el a pápai, ceglédi, paksi és szalacsi gyülekezetek templomát, üldözték el a Pápai Kollégiumot, tiltották meg a Debreceni Kollégium városi támogatását, bénították meg a helyi nyomda működését, de folytonos bizonytalanságban tartották Patakot is, alapítási engedélyeit hiányolva. 1752-ben tartóztatták le a templomok elvételét és a vallászabadság hiányát szószékről panaszoló Polgári Mihály mezőtúri lelkészt.”⁶

Tatai (Csirke) Ferenc úgy kerül ennek az örvénynek a forgatagába, hogy Polgári Mihály szörnyű következményekkel járó elmenekülését⁷ követően az ő prédikációját találták meg a 25 esztendő, légációs körúton járó Visnyai János⁸ debreceni diáknál, akire ráfogták, hogy köze lehetett az 1753-as alföldi parasztfelkelés szervezéséhez és a diákság felbújtásához. Visnyait emiatt vasbaverésre meg tíz év sáncmunkára ítélték Mária Terézia sajátkezű aláírásával. Arról, hogy Tatai Ferenc miként úszta meg a számonkérést, nincs tudomásunk, de szóról szóra átnézték a prédikációját, amely így legalább fennmaradt a per irattartójában.

Borosnyai Lukács János erdélyi püspök természetesen tisztában volt a *CHK* fordítójának személyével és az országosan puszkaporos, vallásügyileg intoleráns helyzettel is. Kötelező, Marosvásárhelyen 1752. április 16-án kelt approbatiojában azonban belső meggyőződéssel ajánlotta ezt a napi kegyesség gyakorlására vezető kézikönyvet. Szerinte, aki négy évig volt a leideni egyetem hallgatója, még a Heidelbergi Káté szerzői sem írhattak volna alkalmasabb magyarázatot a kátéhez, ami be is igazolódott azáltal, hogy egy emberöltő múltával 1774-ben a

---

Tatai (Csirke) Ferenc fordításának teljes címe: *Catechismusi Házi-Kints, avagy, A' keresztyéni hit fő-ágazatának kérdések és feleletek által való magyarázatja, és annak a meg-győzés, meg-nygálás, fel-serkentés, intés, és nygasztálás által, a lelki-esméretre való alkalmaztatása, ezekből szedeggetett könyörgésekkel együtt: melyet az idvességes tudományban nevedkedni kívánó lelkeknek, kiváltképpen pedig az Isten, és az ő magzatjainak és tselédjeiknek idvességeket kereső házi gazdáknak, mind önnön magoknak, mind az övéiknek boldog meg-gazdagítására, fel-fedezett Stehelin Christóf, hajdan Sangallumban az Isten beszédének sáfára. Most ismét, ugyan azon végékre, németből magyar nyelvre fordítatott.* Kolosvárat, nyomtattatott 1752 esztendőben.

⁵ Bod Péter lejegyezte, hogy Borosnyai Lukács János püspöksége idején a katolikusok elfoglalták az unitárius és református templomokat, és idézi Mária Terézia rendeletét a templom-elfoglalások és visszafoglalások megtiltására. Bod Péter: *Smirnai Szent Polikárpus, avagy [...]* [Nagyenyed 1766], 204–205.

⁶ G. Szabó Botond: Visnyai János és az 1753-as alföldi parasztfelkelés. Miért ítélték tíz év sáncmunkára egy debreceni diákot? In: Für Lajos (szerk.): *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve*, IX. Budapest 1999, (369–397.) 371.

⁷ Polgári Mihály 1752 jún. 11-én prédikált a reformátusok sérelmeiről, ezért az egi tömlöcbe zárták, ahonnan a porkolóba megvesztegetése által Poroszországba, Svábjá, végül pedig Hollandiába menekült.

⁸ Visnyai János édesapjának neve szintén Visnyai János, aki Ipp egyházközség prédikátora volt. Ld. Molnár Ambrus: Szőnyi Benjámin és a hódmezővásárhelyi parasztfelkelés. In: Imre Mihály (szerk.): *Szőnyi Benjámin és kora. Tanulmányok Szőnyi Benjáminról*. Bethlen Gábor Református Gimnázium, Hódmezővásárhely 1997, 116–122.

kolozsvári generális zsinat beemelte a *CHK*-t az istentiszteleti rendtartásba, és pedig úgy, hogy a vasárnap délutáni istentiszteletek alkalmával részeket olvastak fel a kérdésekre adott, alkalmazással megtoldott magyarázatokból.

Tény, hogy a Heidelbergi Káté nyilvános üldözésének idején ez a kötet hitbéli vitézkedésnek számított, és a példányok hamarosan elkelték. Tatai Ferenc 1755-ben ajándékozta meg a debreceni kollégium könyvtárát ezzel a kötettel, és tudatosan gondoskodott arról is, hogy díszes, Debrecen városának költségén készítettett bőrkötéses példánya a svájci Szent Gallenbe is eljusson, Stehelin egykori szolgálati helyére, ahol a *CHK* született.⁹ Püspökségének idején, 1764-ben alapítványt hozott létre feleségével a debreceni könyvtár gyarapítása céljából.

Bizonyára lenne még sorolnivaló az általa írottak és létrehozottak tekintetében. Jelen dolgozatunknak is az a célja, hogy gyarapítsa a Tatai Csirke Ferencre vonatkozó forrásokat és ráirányítsa a figyelmet az ő kiemelkedő életművére.

Széljegyzetek

Tatai Ferenc 1742-es, Beck professzorhoz intézett leveléhez

Valószínű, hogy Tatai Ferenc sohasem járt Bázelen vagy Szent-gallenben, ahol egy-egy levelét őrzik, viszont fontos annak megemlítése, hogy ő korábban svájci peregrinus volt. Ő követte a Bernből hazatért Piskárkosi Szilágyi Sámuel, aki 1742 áprilisától már debreceni professzor.¹⁰

Tatai Ferenc tehát Bernben tanult 1742 augusztusától 1743 nyaráig.¹¹ Berni beiratkozásának dátuma 1742. augusztus 1., „kiiratkozásának” és egyben Bernből való távozásának lehetséges dátuma pedig 1743. április 30. Fennmaradt a Bázelbe küldött levele,¹² amelyet Jakob Christoph Beck professzorhoz intézett. J. Chr. Beck (1711–1785) eleinte a történelem, majd a teológia tanára volt a bázeli egyetemen. Ismerte az erdélyi egyházi és politikai állapotokat, Bod Péterrel levelezett. Az 1756-ban 21 éves gróf Teleki József őt kérte fel, hogy járjon közbe Bod Péter műveinek kinyomtatása érdekében. A bázeli nyomdász, Imhof Johan Rudolf ugyanaz a személy, aki 1754-ben kiadta a Heidelbergi Kátét a tiszántúli egyházkerület, vagyis a debreceniek részére.¹³ A Jakob Christoph Beck professzorhoz intézett levelét Tatai Ferenc 1742. október 28-án írta Bernből.¹⁴

⁹ Köszönöm a példány meglétének a jelzését dr. Jan Andrea Bernhard egyháztörténésznek, a levél másolatának elküldését dr. Gamper Rudolf szentgalleni főkönyvtárosnak, fordítását Ledán Munteán István taci lelképásztornak. Latin szövegét a függelékben tesszük közzé. Jelzete: KB St. Gallen Vadiana. Rara Vadianische Sammlung. VadSlg s 530.

¹⁰ Szabó Botond: Piskárosi Szilágyi Sámuel (1719–1785). In: *Confessio* 1985/3, (59–65.) 61.

¹¹ Ld. Hegyi Ádám: *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon*, 69. Téves tehát a Szinnyi József már idézett művében közölt adat, miszerint 1742. aug. 16-án indult külföldre.

¹² Hálásan köszönöm ezt az adatot Jan-Andrea Bernhard zürichi teológiai magántanár testvéremnek. Ő hívta fel a figyelmet a Szentgallenben található *KHK* példányra is.

¹³ Ld. *Egy erdélyi gróf a felvilágosult Európában. Teleki József utazásai 1759–1761*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a mutatót a magyarázó jegyzetekkel írta Tolnai Gábor. Régi Magyar

Jelenlegi ismereteink alapján úgy tűnik, hogy Tatai Ferencről mostanában nem írtak összegező művet, és vele kapcsolatban csupán egy kitűnő tanulmánytal találkozunk, amely az Ézs 55,6 alapján írt prédikációját közli.¹⁵ Mi csupán 2012 őszén szereztünk tudomást erről a levélről J. A. Bernhard baráti közlése nyomán, noha Tatai 1742-es levelének lelőhelye már 1968 óta ismert.¹⁶

Tatai Ferenc Beck professzorhoz intézett levele arról tudósít, hogy Bázélbe készül és találkozni szeretne a professzorral, hogy végre rendezzék a néhai Váradi Mihály¹⁷ Bázélben hátrahagyott könyveinek sorsát.¹⁸ Valójában kényes feladatot

Prózai Emlékek. 7. Akadémiai Kiadó, Budapest 1987, 76., 80., 82., stb. Teleki Sámuel gróffal is szoros kapcsolatban állt, levelezésüket ld. *Teleki Sámuel és a Teleki Tóka*. A leveleket válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Deé Nagy Anikó. Kritérium Könyvkiadó, Bukarest 1976, 66., 69. Beck magyar levelezőtársainak névsorát, Csirke (Tatai) Ferencet is beleértve, ld. Lengyel Imre – Tóth Béla: Maróthi György külföldi tanulmányútja. Adatok pályakezdéséhez, könyvtára keletkezéséhez. Jacob Christoph Beckkel folytatott levelezéséből. In: Csúry István (szerk.): *Könyvtártudományi és bibliográfiai tanulmányok és közlemények (1958–1964)*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve, VIII:1. Debrecen 1970, 8.

¹⁴ Jelzete: Frey Gryn Mscr. VII. UB Basel. Abteilung Handschriften und Alte Drucke. A levél másolatáért Nicole Niederhausernek tartozom köszönettel, fordításáért pedig Ledán Munteán Istvánnak. A levél szövegét ld. a *Függelék* 1. alatt.

¹⁵ G. Szabó Botond: *Visnyai János és az 1753-as alföldi parasztfelkelés*, 379–394.

¹⁶ Ld. Staehelin, Ernst: *Die Korrespondenz des Basler Professors Jakob Christoph Beck 1711–1785*. Bearbeitet von Ernst Stehelin, Professor an der Universität Basel. Studien zur Geschichte der Wissenschaften in Basel, XVIII. Helbing & Lichtenhahn, Basel 1968, 83. (Tatai életrajzi dátumait helytelenül közlik.) Az Ernst Staehelin által összeállított és jegyzetelt gyűjtemény adatait Bujtás Lászlónak köszönöm.

¹⁷ A diák neve Tatai Ferenc 1742-es levele nyomán vált autentikussá, ahol Beck professzornak úgy említi, mint akit „Váradi Mihály” néven ismernek (ld. a *Függelék*, 1. alatt). Maróthy György a szintén Beck professzorhoz intézett, 1742 nov. 14-én kelt levelében „Zelek” névvel említi, és ennek a levélnek a közlője „Zelek” olvasatban oldották fel a megnevezését (ld. Lengyel Imre – Tóth Béla: *Maróthi György nevelési törekvéseinek külföldi gyökerei*, 91.). A megoldást ld. Hegyi Ádám: *Magyarországi diákok svájci egyetemeken*, 52., 86. tétel: „Tzelék (Czellek) Michaël”, Ungarus, született Magno Varadiensis. Teológusként iratkozott be 1736. márc. 8-án, kiiratkozott 1738-ban. Beiratkozása a bázeli egyetem anyakönyvében: MUB V/379 N. Utalásokat találtunk arra nézve, hogy apja talán Váradi (Tzelek) Sámuel, akire nézve ld. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái* (<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/v/v29160.htm>; megnyitás: 2014. febr. 13.).

¹⁸ Az ügy egyelőre rejtélyes, mivel Maróthy szerint száz arany körüli is lehet a szóbanforgó könyvek értéke. Hegyi Ádám arról tudósít, hogy (Váradi) Tzelék Mihály a bázeli Alumneum könyvtárának adományozta a saját könyveit, akárcsak Dallos István. Ld. Hegyi Ádám: *Magyarországi diákok könyvgyűjtési és könyvtárhasználati szokásai Bázélben és Bernben a 18. században*. In: *Magyar Könyvszemle* 124. évf. (2008) 4, (377–389.) 381. Ld. még. Vischer, Eberhard: *Das Collegium Alumnorum in Basel*. In: *Theologische Fakultät der Universität Basel (Hrsg.): Festschrift Paul Wernle. Aus fünf Jahrhunderten schweizerischer Kirchengeschichte. Zum Geburtstag von Paul Wernle*. Helbing & Lichtenhahn, Basel 1932, (92–162.) 150. Maróthi az 1739. márc. 31-én írt levelében jegyzi le Beck számára a Váradi Tzelék viselt dolgait, hogy ti. ez a fanatikusan ember a Collegium Erasmianumban hagyta vásárolt könyveit. Maróthi leírása szerint szakállas és balga ember, a püspököt nem tiszteli. Végül is át kellett szállítani a váradi püspök börtönébe. Ld. Lengyel Imre – Tóth Béla: *Maróthi György nevelési törekvéseinek külföldi gyökerei*, 70–71. (ld. még: http://dea.lib.unideb.hu/dea/html/2437/166317/KK_1971.pdf; megnyitás: 2014. febr. 13.).

vállalt, mert Maróthy György és a nehéz természetűnek mutatkozó Beck professzor között közvetített. Ugy gondoljuk, hogy Tatai azokat a csatolt leveleket említi, amelyeket Maróthy írt. (Maróthyt Váradi Tzellek Mihály leánytestvére és egyben örököse kérte fel a közbenjárásra, miután Beck professzor nem válaszolt neki, vagy pedig a levelek nem jutottak el hozzá.) A megoldásról nincs tudomásunk, pedig maga Maróthy is szeretne volna lezárni az ügyet.¹⁹

Váradi Tzellek Mihály nevét végül is beazonosítottuk a bázeli peregrinusok névsorának és az egyetem anyakönyvének adatai alapján. A levél világosan jelzi, hogy Váradi valamikor a bázeli akadémián tanult. Az „intézet” említése itt is arra mutat, hogy ez a Váradi Tzellek Mihály valóban teológiai hallgató volt. A „Frey-Grynaeum” Alumneum a teológiai hallgatók számára létesült Bázelen, s ennek Beck professzor volt az első igazgatója. Váradi Tzellek Mihály ide nyert felvételt 1737-ben. Maróthy 1742. nov. 14-én kelt és Becknek címzett levelét, amely a közelmúltban vált ismeretté, valószínűleg Tatai Ferenc továbbította Becknek. Maróthy ebben azt írja, hogy a levélvivő Tatai igen kiváló ember és neki jó barátja, s vele bármit elküldhet.²⁰

A hét és fél évig külföldet járó és a svájci egyetemeken szintén megforduló Maróthy György professzor, aki Tatait teljes bizalommal ajánlotta Beck figyelmébe, 1744. okt. 16-án hunyt el Debrecenben. Az ő nevéhez fűződik a görög betűk megrendelése, amelyekre 1742 októberében 111 forintot küldött, beleértve a zenei jegyek, 20 héber és húsz gót betű árát. A Beck által megvásárolt betűkészletek még életében, 1743 őszén megérkeztek Debrecenbe,²¹ és nem csodálkoznánk, ha bebizonyosodna, hogy e postai szolgálat mögött a peregrinációból hazatérő Tatai Ferenc személye áll.

A mi szempontunkból – a Váradi Tzellek Mihály ügyön túl – az érdekelne különösebben, hogy miként jutott a lelkipásztor Tatai Ferenc arra a felismerésre, hogy magyarrá fordítsa a *KHK*-t. A Stehelin-féle kiadások fontosságára Bázelen is felhívhatták a figyelmét, főleg azért, mert a professzoroknak nagy rálátása volt a magyar egyházi állapotokra, az egyháztörténész Beck pedig legalább 20 magyar lelkipásztorral, diákkal és tudóssal levelezett. A kérdés továbbra is nyitott, és az is lehetséges, hogy már külföldre való indulásakor ismerte a *KHK* értékét.

Végül az is fennállhat, hogy Tatai Ferenc sohasem járt Bázelen, ahova minden kétséget kizáróan megérkezett a Becknek írott levele, s amelynek címzése

¹⁹ Maróthy legalább kétszer tolmácsolta Váradi Tzellek Mihály nővérének kérését Beck professzorhoz, hogy bocsássák áruba a koldusbotra jutott Váradi könyveit, amelyeket annak idején Bázelen hátrahagyott. 1742. nov. 14-én kelt levelében Maróthy ismét azt írja Becknek, hogy a „Zelek”, vagyis a Váradi leánytestvére gyakran felkeresi, várja a pénzt a bázeli professzoroktól, mert nagy szegénységben él. Ld. Lengyel Imre – Tóth Béla: *Maróthy György nevelési törekvéseinek külföldi gyökerei*, 91.

²⁰ Megjegyezzük, hogy a levél keltének időpontjában Tatai Ferenc már több mint három hónapja Bernben tartózkodik, tehát a levelet egy másik peregrinus hozhatta Debrecenből Bernbe. A levél latin szövegét ld. Lengyel Imre – Tóth Béla: *Maróthy György nevelési törekvéseinek külföldi gyökerei*, 90–91.

²¹ Uo. 64.

az összehajtott és lepecsételt irat hátlapján olvasható francia nyelven: „á Monsieur / Monsieur Christoph. Beck, / tres celebre Professeur / á Basel.

Tatai Ferenc nyomtatásban megjelent művei

Eddig csupán annyit tudtunk Tatai Ferenc peregrinációs éveiről, hogy külföldről való hazatérte után rövid ideig nádudvari, majd 1743 szeptemberétől hajdúszoboszlói lelkipásztori állást vállalt. A következő évben, 1744-ben jelenteti meg Debrecenben az első igen fontos munkáját: *Kegyelem szövetségének titkába való bevezetés* címmel fordítja le a Friedrich Adolf Lampe-féle kátémagyarázatot.²² Munkáit Tatai Ferenc név alatt adta ki, a Csirke családnevet sohasem használta.²³

1749-ben debreceni lelkésszé való választásának évében adja ki név nélkül azt a fordítását, amelynek címe: *A keresztyén embernek egész tiszte*. Újabbán arra is fény derült, hogy tőle származik az úgynevezett „debreceni agenda”, amelyet soha nem adtak ki.²⁴ Püspök korában Domokos Márton felett²⁵ tartott gyászbeszédet, s e *Nébo hegye, melyen megholt Moses az Urnak szolgálja* kezdetű prédikációja ismét a svájci inspiráció nyomára vezetett minket. Ezt a temetési prédikációt egybevetettük a Stehelin *Geistliches Nebo oder andächtiger Betrachtungen der Fürtrefflichkeit des himmlischen Canaans* címmel írott könyvecskéjével, amely először 1728-ban, másodszer pedig 1730-ban jelent meg Frankfurtban és Lipcsében, és amelyben – nagy örömünkre – magáról Stehelinről készült rézkarcot találtunk az ő életrajzi adataival.²⁶ A Stehelin-féle elmélkedés és a Domokos Márton fölötti prédikáció között azonban semmiféle hasonlóság nincs! (Stehelin *Geistliches Nebo...* című könyvecskéjének magyar vonatkozású fordítása azonban létezett. A Kenesi vagy Kenesei Péter bagosi és mezőpályi lelkész tollából származó kéziratot magyar fordítása 1785-ben készült a következő címmel: *Lelki Nébo, avagy,*

²² A *Kegyelem szövetségének titkába való bevezetés* (*Geheimnis des Gnadenbunde*) nyolc kiadásban és mintegy huszonnégyezer példányban jelent meg 1744 és 1880 között. Ld. Tóth Endre: A Heidelbergi Káté a magyar református gyülekezetekben és iskolákban. In: Bartha Tibor (szerk.): *Tanulmányok (és Okmányok) a Magyarországi Református Egyház Négy százéves Történetéből*. Studia et Acta Ecclesiastica, I. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1965, 287., 99. sz. láb. (Példánya megtalálható a marosvásárhelyi Teleki Tékában.)

²³ A Tatai Ferenc műveinek címlapjáról készült másolatokat ld. a mellékletben.

²⁴ Szabó György: Torkos Jakab dunántúli református püspök kanonica vizitációja 1747-ből. In: *Veszprémi Történelmi Tár*, 2. évf. (1990) I., (46–53) 50.

²⁵ Domokos Márton művelt debreceni főbíró 1764. ápr. 3-án hunyt el. Temetésén Szathmári Paksi István és Tatai Csirke Ferenc szolgált. Ld. Tatai Ferentz: *Nebo hegye, melyen megholt Moyses az Urnak szolgálja, és a szerint leírtatott Domokos Márton Debreczen városra bírájának halála halotti prédikációjában 1764. esztend.* (4-r. 12 lev.) [h. n., é. n.]. Ezt az adatközlését és az OSZK példányáról készített másolatot Bujtás Lászlónak köszönöm. A prédikáció szövegét ld. a *Függelék* 5. alatt.

²⁶ *Geistliches Nebo oder andächtiger Betrachtungen der Fürtrefflichkeit des himmlischen Canaans*. Von dem seligen Hrn. Christoph Stachelin, in seinem Leben gewesenem treurigen Prediger und Cammerario bey der Stadt St. Gallen. In Schrift hinterlassen und nach seinem Tode herausgegeben. Frankfurt und Leipzig. 1730. (Jelzik, hogy 1728-ban jelent meg először, és a nyomdász neve: Bartholome Dieth.) Van holland fordítása is: *Het geestelyke Nebo, ofte Godvruchtige overdenkingen aangaande de voortreffelykheid van het hemelsche Canaan*. Hendrik Vieroot, Amsterdam 1774.

a' *Mennyei Kanabánnak ditsőségéről való kegyes elmélkedés, melyet irtt Stehelin Kristóf sangallumi Pap.* Erről a fordításról Keresztési József készített feljegyzést.²⁷

Hangsúlyozzuk annak a jelentőségét, hogy a debreceni református Egyház-tanács, vagyis az úgynevezett Consistorium támogatta a debreceni lelkészek és a professzorok teológiai műveinek a kiadását. Ennek tárgyalása fennmaradt az 1751. március 11-én kelt jegyzőkönyben:

„A mely Tanáts adást irtt magyarul Tiszteletes Tatai Ferentz Uram, a Szent Írásnak épületes és idvességés olvasásáról, Tiszteletes profesor Szilágyi Sámuel Uram pedig compilált az Angliai liturgiából rövid Catechismusi oktatást azoknak számokra, kik legelőször akarnak communicálni, mihelyt a Typographia érkezik, prelum alá botsátódjanak.”²⁸

Elismertsége mellett irigyeiről is tudunk. Egy névtelen feljelentő a harmadik személyként szerepelteti Tatait a Helytartótanács előtt, és pedig a heterodoxiával „legjobban fertőzöttek”, vagyis a remonstrantizmussal gyanúsak névsorában. A másik két személy: Szathmári P. István és Sinai Miklós.²⁹

Nyomatásban megjelent műveinek jegyzéke azt mutatja, hogy hat fordítással gazdagította a teológiai irodalmunkat, s ezek közül pedig Lampe és Stehelin művei igencsak sikeres fogadtatású kátémagyarázatok.

Fekete Csaba szerint az 1751-es *A Szent Írásnak épületes és idvességés olvasására oktató tanáts-adás* olyan bibliaolvasási gyakorlatot tanácsoló könyvecske, amelynek megszületését az egyházvezetés és a városi tanács egyaránt javasolta, főleg az után, hogy Debrecen városának sikerült megjelentetni az Újszövetséget 1749-ben.)³⁰ Tatainak ebből az eredetinek számító munkájából – véleményünk szerint – már Stehelin szól az olvasóhoz, ami érthető is, hiszen Tatai azidőtájt fejezhette be a nagy fordítást.

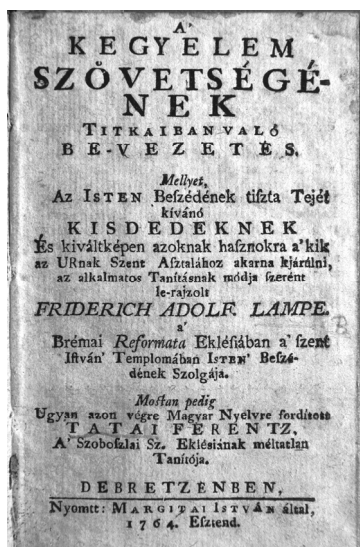
²⁷ Harsányi István: Bod Péter Athenásának eddig ismeretlen todaléka 1786-ból. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* XXXVIII., 85. (ld. még http://epa.oszk.hu/00000/00001/00424/pdf/ITK_EPA00001_1928_01-02_073-120.pdf; 2014. febr. 12.).

²⁸ Tiszántúli Református Egyházkerület és Kollégiumi Levéltár, I. 99c. Acta Consistorialia, 11. kötet (1739–1761), Anno 1751. 11 szám, Die 12 Martii. Ld. Fekete Csaba: *Első konfirmációs Agendánk (1751)*. Piskárkosi Szilágyi Sámuel névtelen munkája. Szövegkiadás, hasonmás és tanulmány. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta Fekete Csaba. Az *Utószó és nyelvészeti megjegyzések* című részt írta A. Molnár Ferenc. Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár. Kiadványok 10. Szerkeszti A. Molnár Ferenc. Kiadja a Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke és a Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen 2007, 12.

²⁹ Esze Tamás: A Heidelbergi Káté története Magyarországon a XVIII. században. In: Bartha Tibor (szerk.): *A Heidelbergi Káté Magyarországon. Studia de Historia Catechismi Heidelbergensis in Hungaria collecta 1563–1965*. Studia et Acta Ecclesiastica, I. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1965, (169–204.) 180., 191.

³⁰ Fekete Csaba: Kezembe vészem, olvasom és arról elmélkedem... In: *Theológiai Szemle* 1985/6, (345–347.) 346.

Az általunk nyomon követhető Tatai-féle művek újrakiadásainak száma nem teljes, de mégis csak hozzásegít Tatai Ferenc jelenleg ismert munkásságának áttekintéséhez. Doddridge fordítása 1761-ben hagyta el a sajtót. 1762-ben esperessé választották Tatait, 1763-ban pedig püspökké, s ettől kezdve haláláig, tehát élete utolsó három évében csak a Domokos Márton fölött mondott prédikációja számít új publikációnak. Ennek a szövegét a függelékben olvashatjuk.³¹ Tatai Ferenc műveiről gyűjtött bibliográfiai adatainkat eddigi kutatásaink alapján foglaljuk össze, a teljesség igénye nélkül.

1. *A kegyelem szövetségének titkaiban való bevezetés. Melyet, az Isten beszédének tiszta tejét kívánó kisdedeknek és kiváltképpen azoknak hasznokra, akik az Úrnak szent aszfalához akarnak járulni, az alkalmas tanításnak módja szerént le-rajzolt Friderich Adolf Lampe a Brémai Reformata Eklésiában a Szent István templomában Isten Beszédének szolgája. Mostan pedig ugyanazon végre magyar nyelvre fordított Tatai Ferentz, a Szoboszlai Sz. Eklésiának méltatlan tanítója.* Debrecenben, Nyomtt: Margitai István által, 1764. Ezztend.

nak módja szerént le-rajzolt Friderich Adolf Lampe a Brémai Reformata Eklésiában a Szent István templomában Isten Beszédének szolgája. Mostan pedig ugyanazon végre magyar nyelvre fordított Tatai Ferentz, a Szoboszlai Sz. Eklésiának méltatlan tanítója. Debrecenben, Nyomtt: Margitai István által, 1764. Ezztend. Példánya: Teleki Téka, Marosvásárhely. Jelzete: Bo. 4914.³²

A kegyelem szövetségének titkaiba való bevezetés. Kassai kiadás, évszám nélkül. A könyv Ballai Zoltán Ferenc tulajdona. A Petrik Géza-féle bibliográfia nem említi ezt a kiadást.

A Debreceni Kollégium Nagykönyvtárában egy példány található, s a könyvészet alapján úgy tudjuk, hogy az első kiadás 1744-ben jelent meg. További kiadások: 1746, 1749, 1751, 1758, 1764, 1780.³³ A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára egy 1749-es kiadást tart nyilván. Leltári száma: 526393.³⁴ A Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban őrzött, 1764-es kiadású példány jelzete: 29013.

³¹ A prédikáció leírását, az idegen szavak jegyzetelését Ledán Munteán Istvánnak köszönöm.

³² Másolatáért itt is köszönetet mondok Bányai Réka könyvtárosnak.

³³ Fekete Csaba szíves közlése.

³⁴ Ezt az adatot Bujtás Lászlónak köszönöm.

2. *A keresztyén embernek egész tiszte. Világosan és érthetőképen lerajzoltatva mindeneknek, de kivált az együgyűbb olvasóknak kedvéért. És XVII részekre felosztva, melyekből ha valaki egy részt egy Úrnak Napján elolvas, az egész munkát által olvashatja háromszor egy esztendőben. Külömb-külömbféle alkalmatosságokra tartozó magános Könyörgésekkel együtt. Irattatott elsőben angliai nyelven, mostan pedig magyar nyelvre fordítottat.* Debretzenben, nyomtt: Margitai István által 1769 esztendőben.

Fekete Csaba szerint ez a könyv az 1749-ben megjelent Tatai-féle fordítás második kiadása. (Az első kiadásból nem maradt fenn példány a Debreceni Nagykönyvtárban.) Ennek szerzője valószínűleg Allestree (Allestry) Richard (1619–1681) lehetett, az eredeti munka címe pedig *The Whole Duty of Man*.³⁵

Fekete Csaba úgy gondolja, hogy ezt az egyes helyeken, szerző nélkül említett könyvet talán többen is írhatták, és szerinte az is fennállhat, hogy csak Allestree adta sajtó alá.³⁶ A főcímlapon is említett könyörgéseket a magyar fordítás vas-kos kötetének 506–623. oldalain találjuk, ezek 1770-ben önálló kiadásban is megjelentek.

Feltételezésem szerint ez a mű akár Richard Lucas (1648–1715; magyarosan Lukáts Richárd) angol főpap tollából is származhatott, ugyanis 1685-ben adták ki hasonló című művét: *The Duty of Servants*. Richard Lucas szintén gyakorlati kegyességi irányzatot követő teológus volt. Tatai a két lehetséges anglikán szerző feltételesen jelzett művének egyikét magyarította francia vagy német fordítás alapján.

K E R E S Z T Y É N
E M B E R N E K
E G É S Z T I S Z T E

Világosan és érthetőképen lerajzoltatva mindeneknek, de kivált az együgyűbb Olvasóknak kedvéért.

É S

XVII. Réfzekre fel- ofztva, melyekből ha valaki egy Réfzt egy egy Úrnak Napján el-olvas, az egész Munkát által olvashatja háromszor egy Esztendőben.

KÜLÖMB-KÜLÖMBFÉLE ALKALMATOSSÁGOKRA Tartozó magános

K Ö N Y Ö R G E S E K K E L

együtt.

Irattatott elsőben ANGLIAI NYELVEN, mostan pedig MAGYAR NYELVRE fordítottat

D E B R E T Z E N B E N,

Nyomtt: M A R G I T A I I S T V Á N által,
C L O D C C L X I X. Esztendőben.

M A G Á N O S
B U Z G Ó
K Ö N Y Ö R G E S E K

M E L L Y E K K E L.

Endes és Rendkívülvaló Alkalmatosságokban élhet a' Keresztyén Ember

E Z E K R E

BÉ-VEZETŐ LELKI TANÁTS-ADÁSOKKAL együtt.

Angliai Nyelvből Magyarra
Fordítottak és ki Nyomtatattak.

D E B R E C Z E N B E N,

M A R G I T A I I S T V Á N által.
M. D C C L X X. Esztendő:

³⁵ Teljes címe: *The Whole Duty of Man: laid down in a plain and familiar way for the use of all, but especially the meanest reader: divided into XVII chapters, one thereof being read every Lord's Day, the whole may be read over thrice in the year; necessary for all families; with private devotions for several occasions.* (Printed for John Eyre, and sold by W. Mount and T. Page, and the booksellers of London and Westminster, London 1735.) Ez a könyv a szerző megnevezése nélkül jelent meg 1658-ban, a következő címmel: *The practice of Christian graces, or The whole duty of man* [...]. Több rendben is kiadták. Korábban Sterne érseknek, John Fell püspöknek, Lady Pakingtonnak és másoknak is tulajdonították, újabban azonban Richard Allestree-t tekintik szerzőjének.

³⁶ Mindezeket Fekete Csaba szíves írásbeli közlése alapján közlöm, és neki tartozom köszönettel az 1769-es és 1770-es kiadások fénymásolataiért is.

A
SZENT ÍRÁSNAK
ÉPÜLETES ÉS IDVESSÉGES OL-
VASÁSÁRA

**OKTATÓ
TANÁTS-ADÁS.**

Az Együgyű, de az UR' Tör-
vényében gyönyörködő, és
az Igazságnak esmérétében,
melly a' Kegyeség szerént
vagyon, nevelkedni kívü-
nő Kegyes Lelkeknek
hasznokra irat-
Nemes tatott.

I Pént. II. v. 2.

Mint mostan született Gyermek, az Isten
Befeléének ama' tiszta Tisztá kivánsítok,
hogy ennek általa nevelkedjétek.

DEBRETZENBEN,
Nyomtt: MARGITAI JÁNOS ált:
1751. Ezstendőben.

3. *A Szent Írásnak épületes és idvességés olvasására oktató tanáts-adás.* Debrecenben, Nyomtt: Margitai János által, 1751. Példányai megtalálhatók Székelyudvarhelyen, a Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtárában és a Debreceni Nagykönyvtárban,³⁷ II. kiadása 1762-ben jelent meg.

4. *A hónapnak minden napjaira való keresztyéni elmélkedések, melyek Angliai nyelven irattattak volt néhai Lukáts Richárd Sz. I. M. D. által.* Mostan pedig Magyar Nyelven kibotsáttattak 1753-dik Esztend.

Tatai Ferenc 1748-ban, még szoboszlói prédikátor korában a franciára ültetett szövegből fordította le Lucas Richard *Christian Thoughts for every Day of the Month* című munkáját, amely először angolul jelent meg 1690-ben. Kiadták Debrecenben 1753-ban.

A fordítás kézírata Sinai Miklós gyűjteményei között maradt meg. Jelzete a Debreceni Nagykönyvtárban: (Kézirattár) R 509. 6. Ez a Szentírás olvasására készített útmutató ismét megjelent egy évtizeddel később (1761).³⁸ Egyik példányát a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban is őrzik.

A
HONAPNAK
minden
NAPJAI RA
intézteret

KERESZTYÉNI
ELMÉLKEDESEK.

elsőben
Angliai Nyelvből Francia Nyelvre
fordítottak.

R. LUKÁCS.

Rehe Írás magyarosá Doktornak az
Erváhosoknál az Evangéliumé
Munkájából.

Most ímés magános lakosza Magyar
Nyelvre fordítottak.

F. a' B. C. L. S. által.
1748. 2. Ezstendőben.

A
HONAPNAK
minden
NAPJAI RA
való

KERESZTYÉNI
ELMÉLKE-
DÉSEK,

Mellyek:
ÁNGLIAI Nyelven irattattak volt
NÉHAI
LUKÁTS RICHÁRD,
Sz. I. M. D.
által.

Mostan pedig
MAGYAR Nyelven ki-botsáttattak,
elo 10cc LIII-uk Ezstend:

³⁷ Digitalizált változatát ld.: <http://www.mek.oszk.hu/04100/04177/index.phtml>.

³⁸ Ezekért az adatokért is Fekete Csaba könyvtáros úrnak tartozom köszönettel.

5. *Egy hétre való elmélkedések és könyörgések az Úr vacsorájára való készülettel egyben.* Irattak ifjabb Moulin Péter a Sz. Evangéliumnak szolgája által. Magyar nyelvre fordítottak 1758-dik esztendőben.

A könyvet 1761-ben is kiadták: *Az Úr Vacsorájára való készület, azzal való élést megelőző egész hétnek minden napjaira való elmélkedésekkel egybe.* Irattak ifjabb Moulin Péter, a Sz. Evangéliumnak szolgája által. Magyar nyelvre fordítottak Tatai Ferenc debr. préd. által. Debrecenben. Nyomt. Margitai István által 1761-dik esztendőben.

Ez utóbbi 1761-es kiadás 1–139. oldalai után három hosszú úrvacsorai énekeket találunk számozatlan lapokon: a 35 versszakos, *Jer lássuk az Úr keresztjét...*, a 18 versszakos, *Uram Jézus felségedről leszen elmélkedésem...* (mindkettőnek a 42. zsoltár a dallama), valamint a 20 versszakos, *A Bárány mennyegzője vendégeinek éneke* kezdetű énekeket. Possesorok: „Tolnay Péter ref. néptanító tulajdona.” Alatta bepecsételve: „Dr. Kiss Áron.”

Ez az 1761-es kiadású példány a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtárában található, jelzete: 1–24604, amelyhez hozzákötötték az 1753-as *A hónapnak minden napjaira való keresztényi elmélkedések, melyek Angliai nyelven irattattak volt néhai Lukáts Richárd Szent I. M. D. által* című könyvet. Jelzete: 1–24604.

Az 1761-es kiadásnak egyik példánya megtalálható a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban; jelzete: 299968. (A Debreceni Nagykönyvtárban található példányokról készült felvételeket Fekete Csabának köszönöm.)

**EGY HÉTRE
VALÓ
ELMÉLKEDÉSEK
ÉS
KÖNYÖRGÉSEK,
AZ
UR VACSORÁJÁRA
VALÓ
KÉSZÜLETTEL
EGYBEN.**

Irattak
IFJABB MOULIN PÉTER,
a Sz. Evangéliumnak Szolgája
által.

Magyar Nyelvre fordítottak
1758-dik Esztendőben.

**AZ UR'
VATSORÁJÁRA
VALÓ
KÉSZÜLET,**
AZZAL VALÓ ÉLÉST MEG-ELŐZŐ
EGÉSZ HÉTNEK MINDEN
NAPJÁIRA VALÓ
ELMÉLKEDÉSEKKEL
ÉS
KÖNYÖRGÉSEKKEL
EGYBE.

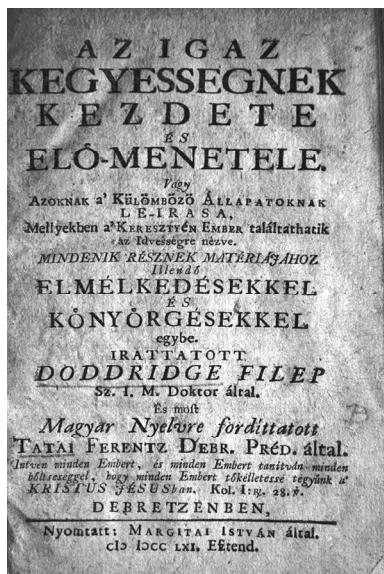
Irattak
IFJABB MOULIN PÉTER,
a Sz. Evangéliumnak Szolgája
által.

Magyar Nyelvre fordítottak
TATAI FERENCZ DEBR. PRED.
által.

DEBRETZENBEN
Nyomt: MARGITAI ISTVÁN által.
1761-dik Esztendőben.

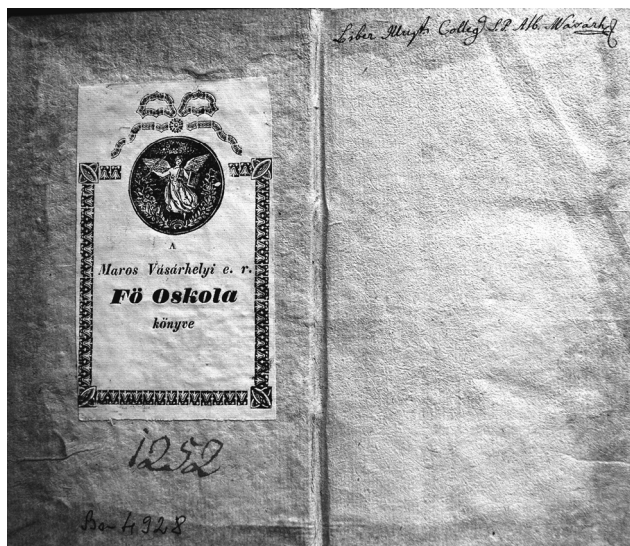
6. *Az igaz kegyességnek kezdete és előmenetele. Vagy azoknak a' különböző állapotoknak leírása, melyekben a keresztyén ember találthatatik az idvességre nézve. Illendő elmékedésekkel és könyörgésekkel egybe.* Irattatott Doddridge Filep Sz. I. M. Doktor által. És most Magyar Nyelvre fordítottatott Tatai Ferentz Debr. Préd. által. [...]. Debretzenben, Nyomtatott: Margitai István által. 1761. Esztend.

A könyv szerzője tehát Doddridge (1702–1751) angol kortárs volt, magyarul megjelent művének pedig az a különlegessége, hogy Tatai Ferenc, aki a francia fordítást magyarította, közli az angolból franciára fordító személy előszavát is.

A kötet a Marosvásárhelyi Református Kollégium tulajdona volt. Beírása: „Liber. Illustr. Colleg. S. P. Alb. Mvászárhelys.” Vagyis a Sárospatakról elüldözött, Gyulafehérváron letelepített, majd onnan is elüldözött, végül pedig Marosvásárhelyen otthonra talált kollégium könyvtárának tulajdona, amelyet a Teleki Tékában őriznek. Jelzete: Bo–4928. (A marosvásárhelyi felvételeket Bányai Réka könyvtárosnak köszönöm.)

Egy példányát a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár is őrzi; jelzete: 62805.³⁹ Szintén egy példánya áll a Debreceni Kollégium Nagykönyvtárában. A Székely Nemzeti Múzeumban pedig két példány található:

a) Leltári száma: 45528. Bőrkötés, gerince bordázott, aranyozott díszítésű. Bejegyzések: „1675 Denes Pál lelkészur adománya”, „Denes [Demes] Mósésé 1824”; négyszögű Székely N. Múzeum-i és kisovális Sz. N. M. 1879; Sepsiszentgyörgy bélyegző; fél-ovális Cseréy Zathuretzky Emilia bélyegző.

b) Leltári száma: 40204. A könyvet bőrbe kötötték. Bejegyzései a következők: „Kapitány Szilvási Uramm

³⁹ Ehhez az adathoz Kolumbán Józsefné Mihály Judit könyvtáros segítségével jutottam.

ez a könyv”, „Ugron Karolina 1816”, „Farkas Mária 1836”, „Zathuretzky Berta kisasszony adománya 1816”, „Nagy Ajtai Cserey János”. Félóvális Cserey Zathuretzky Emilia és kerek Muzeul Sf. Gheorghe bélyegző.⁴⁰

A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának könyvtárában őrzött példány jelzete: 62805.

7. *Tatai Ferenc temetési beszéde Domokos Márton debreceni főbíró fölött 1764 okt-6-án: „Nebo hegye, melyen megholt Moses az Úr szolgálója.”*

Domokos Márton (Tótvázson, 1697–1764. okt. 3.) Halléban és Jénában tanult, egyházát és a tudományokat egyaránt pártfogolta, az élő nyelvek közül németül, olaszul és franciául beszélt, 1735-től debreceni főbíró. A szomorú ház udvarán hangzott el a második prédikáció, amelyet Szathmári Paksi István debreceni teológiai tanár mondott a Zsolt 12,1 alapján. Bevezető bibliai locusok: 1Sám 25,1 és Ézs 57,1. A prédikáció címe: *Oszlop ember halálán való siralma az Isten népének. Avagy, [...].* A kilenc oldalas prédikációban Szathmári a Domokos Márton által fordított Osterwald-féle művet idézi, más helyen pedig utal arra, hogy a főbíró javallotta a moralis teológiát és munkálkodott a kegyességről való könyvek fordításán, utalva ezzel J. La Placette művére.⁴¹ Szathmári professzor erről is szolt:

„[A főbíró] szeretete az Isten beszédét, mind hallgatni, mind olvasni, annyira, hogy rend szerent utazásában is a Biblia tőle el nem maradt.”

801.
1764. október 6-án
NEBO HEGYE,
mellyen meg-hólt
MOSES az URNAK Szolgája.
és a' fzerent le-irattott
Néhai Tekintetes Nemzetes és Vitéz
DOMOKOS MÁRTON
URAMNAK,
NEMES, SZABAD, KIRÁLYI
DEBRETZEN VÁROSÁNAK
Nagy-Erdemű Fő-Birájának
HALÁLÁNA,
TATAI FERENTZ,
A' DEBRETZENI Reformata EKLÉSIÁNAK
egyik Prédikátora által.
A' Szomorú Háznál, és a' gyűzős Koporsó felett
el-mondott
HALOTTI-PREDIKÁCIÓJÁBAN.
1764-dik Elnedőben, Sz. György Havának
6-dik Nappján.

1. Sám. 25. II: 5. 30.
A' kik engemet tisztelnek, meg-tiszteltem azokat.

Ján. 12. XII: 26.
A' ki nekem szolgál, engem kövessen; és a' hol én lejédek ott léfzen az én szolgáló-sis: és a' ki énnekem szolgál, meg-tiszteli azt az Atya.

1764. október 6-án
DEBRETZENI VÁROSÁNAK
TÁRSASÁGÁNAK
1764. 10. 6.

SZENT LETZKE:
v. Mós. 34. XXXIV: 5.
Amatokátri meg-bala ott Mises az URnak szolgálója, a' Moábnak földén, az URnak befzedé fzerent.
ELŐL-JÁRO BESZÉD.
Szomorú Halotti Gyülekezeti!
Kiki közületek a' maga EREMÉHEZ, RENDIHEZ és Tiszteletéhez Beszélte és Gyülekezethez méltó
Kegyes Halgatóim.

UGY tetfzik énneknek, hogy milyet ezt a' Szomorú Szent Letzke-el-olvasom előlétek, azomán, ha mindnyissan nem-is, avagy csak részbenyök közületek, meg-tisztal-ták belőle az *Alkalmazatlan* erre a' fzentünk előtt való fkomori alkalmatosságra, ilyen formán fíolván megokban; *Meg-holt MOSES az URnak Szolgája.* *Meg-holt DOMOKOS MÁRTON, DEBRETZEN VÁROSÁNAK Bírójá.* Nem-is ok nélkül gyanulodom és ekképen: Mert ha fkomori hí-hallás volt ez az Izraelitáknak, az igaz Izraelitáknak fülökben; *Meg-holt MOSES az URnak Szolgája.* abban fém ké-telődtem fennm, hogy talánnak ebből a' Gyülekezésben olyan Ázsiá-e-ek, olyán fán-mutatis nélkül való igaz Izraeliták, a' kikis ennek a' fkomori hínek hallásit: *Meg-holt DOMOKOS MÁRTON, DEBRETZEN VÁROSÁNAK Bírójá;* nem csak fánm, hanem valósgal-és meg-ítél-ő-öknek és meg-ítél-ő-ök fivő-ökben. Nem csak hanem emm-fílvette: Ha az Izrel Népé *fírta és meg-nyílvanta MOSES az UR Szolgájának* lá-lál, a' mint meg-nyílvantott v. 8. *Es fírta az Izrel fíj MOSES a' Halgatóim között-is olyának,* nem csak ennek az *URnak Meg-holtának* Hírá Népé és közöl való Atyjának, hanem talány-lyb való Eremőri és Jókárori között-is, a' kik mind Ortáj-öknek fkomonásigval, mind Szerelmek könyhüllatáival kétek emjálni az ő halálán való fivő Csevegő-öknek. A' 2.
De Ké-

⁴⁰ A két sepsiszentgyörgyi példány leírását Gyenge Gabriellának köszönöm.

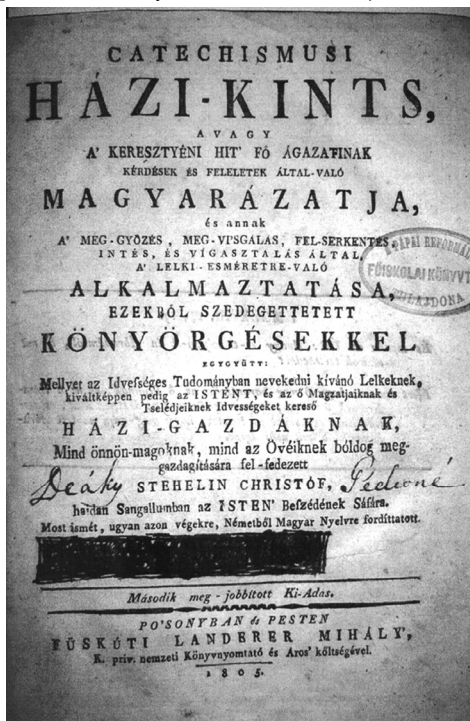
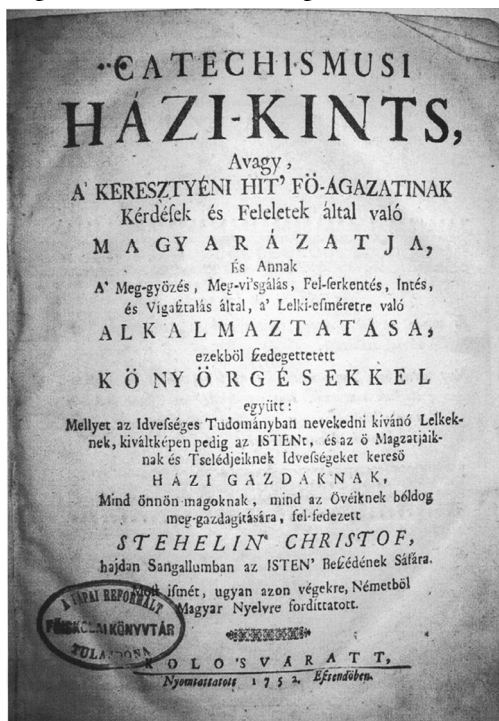
⁴¹ Domokos Márton franciából fordította mind a két művet: *A keresztények között ez idő szerint uralkodó romlottságnak kútfejeiről való elmélkedés.* Mely francia nyelven irattott Osterwald Friderich János által és mostan magyar nyelvre fordítottott. Debreczen 1745. (Névtelenül.) *A keresztényen etbikának vagy erkölcsök tudományának rövid summája.* La Placette János után francziából ford. Debreczen 1750. (Névtelenül.) Az OSZK-ban őrzött hitvédelmi irata kéziratban maradt: *Apologia praeliminaris Tripartita.*

A „halotti tanítást” pedig ekképpen fejezi be őszinte aggodalommal:

„Az Úr Isten tehát, aki elvette a Gyámolt, álljon maga mellénk őrizetünkre: és ha még szereti Debrecen városát, ha akarja továbbra is ennek megmaradását s virágzását, adjon ennek ez után is több Domokos Mártont, Ámen.”⁴²

Tatai temetési prédikációját, amelyet a halottas háznál elsőként mondott el, teljes egészében közöljük az Országos Széchényi Könyvtárban készített másolat alapján (jelzete: R/2 820.172).⁴³ Ennek a halotti prédikációnak nyolc példányát őrzik a Debreceni Kollégium Nagykönyvtárában. (A prédikáció szövege ld. a *Függelék* 5. alatt.)

8. *Catechismusi Házi-kints* [...]. Kolozsvár 1752.⁴⁴ Második kiadása: Pozsonyban és Pesten jelent meg 1805-ben. A Pápai Tudományos Gyűjtemény példányai⁴⁵ hajdan a Pápai Reformált Főiskolai Könyvtár tulajdonában voltak. A képmelléletek dr. Gamper Rudolf szentgalleni főkönyvtáros felvételei.)

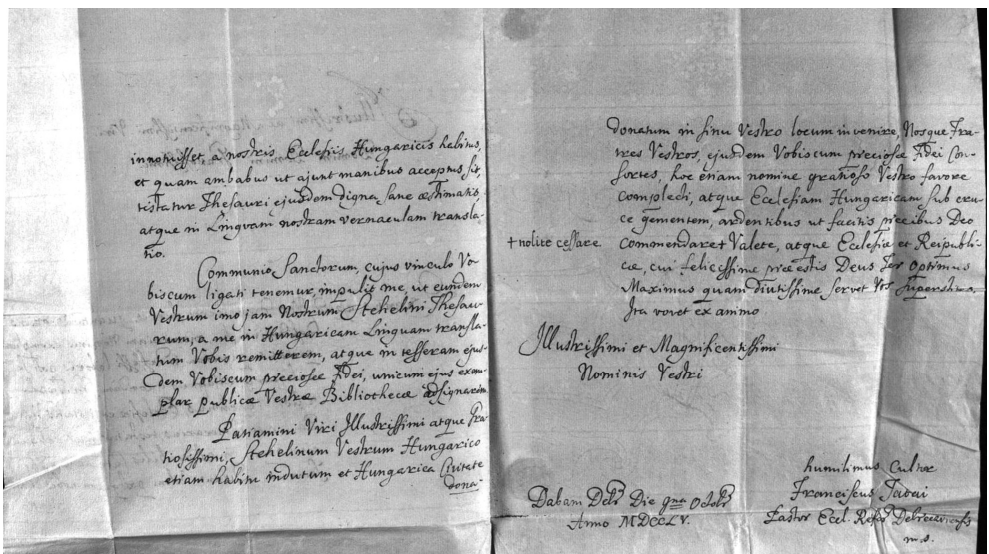
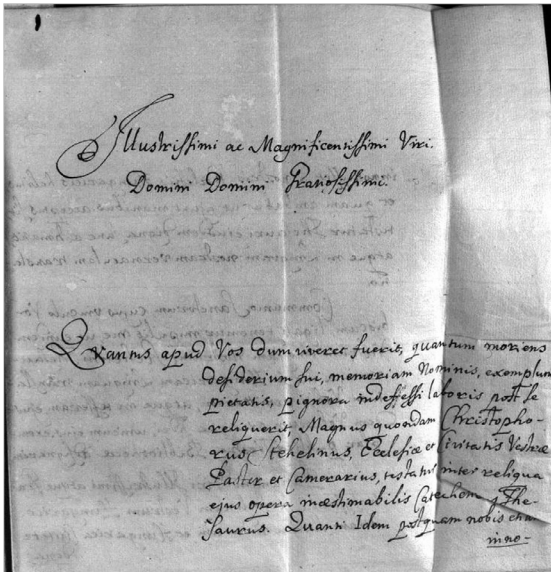

⁴² A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtárában található példányt használtam. Szathmári prédikációja a 2–20881 jelzetű kolligátumban található.

⁴³ Itt is köszönöm Bujtás Lászlónak, hogy engedélyeztette a másolat elkészítését.

⁴⁴ A Stehelin Kristóf német kátémagyarázataából készült fordítás teljes címét ld. a 3. lábjegyzetben. (A KHK történetéről írott kéziratot tanulmányomban számos KHK-példány leírását közlöm.)

⁴⁵ A pápai másolatokért Köntös László és Mezei Zsolt könyvtáros testvéreimnek mondok köszönetet.

Tatai (Csirke) Ferenc díszes KHK-példányt ajándékozott a debreceni Kollégiumi Könyvtárnak. Sinai Miklós könyvtáros gondosan bejegyezte a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár B 86[a] jelzetű kötetébe, hogy ezt a Tatai Ferenc által 1755 márciusában ajándékozott KHK-kötetet Telegdi Péter mester kötötte be. Jellemzői: ötbordás, sima, dísztelen bőrkötés, metszése piros, gerincén pedig címke található a rövidített címmel: *Házi Kints*.⁴⁶ (Sinai bejegyzését ld. a *Függelék* 2. alatt.)

⁴⁶ Fekete Csaba szíves közlése alapján.

Sinai Miklós⁴⁷ könyvtárosdiák (1753–1755) láthatóan örvendett a gyarapításnak, és fontosnak tartotta megörökíteni a fordító és egyben adományozó nevét is, ugyanis Tatai Ferenc nem írt dedikációt a kötetbe, s ez bizonyára szerénységéről is tanúskodik. Sinai azon megjegyzéséhez, hogy Tatai a volt debreceni iskolájának is ajándékozhatta volna ezt a kötetet, a viszonyok ismeretének hiányában nem tudunk magyarázatot fűzni. (Más könyvtárakhoz képest a debreceni kollégiumi könyvtárban csak három 1752-es *KHK* példányt őriztek, amelyek közül az egyik elkallódott.)

Az 1755-ös szentgalleni levél a kereszt alatt sóhajtozó magyar és svájci egyházak kebelben hordozható közös kincséről

Tatai Ferenc nyomtatásban megjelent művei javarészt német és francia nyelven írott teológiai művek izés magyar fordításai, és aki ezt nem tudná, olvasás közben észre sem venné. Tatai tisztában volt azzal, hogy a *KHK* a pietizmus jegyében fogant mű, amely a svájci egyháztisztelő életszemléletet és a sajátos hitgyakorlatot tükrözi. Ezért fontosnak tartotta, hogy az előljáró beszéd fordításába – „természetesen” név nélkül – egy megjegyzést iktasson be, és pedig ahhoz a passzushoz, ahol Stehelin a bibliai locusok memorizálásának fontosságáról ír. Idézzük tehát a Tatai összehasonlítását a két világról és jellemzését a hazai állapotokról:

„Ez ugyan így vagyon abban a Kegyes Nemzetben, a holott élt, és írta ezt a Könyvet a b. c. Author. De mivel e mi Nemzetünkben, nem tsak az, hogy felette igen sokan vagynak a Keresztyénségnek ollyan Motskai, a kik olvasni nem tudnak; hanem ezen-kivül még azok-is a kik tudnak olvasni, nem igen veszik egyébkor kezekbe a Bibliát, hanem tsak mikor a Templomba mennek, akkor-is tsak azért, hogy a Letzkét meg-keressék, vagy pedig, hogy mások előtt való magok mutogatására, a Pap után hányják a Bibliát. Igen kevesen vagynak pedig az ollyanok, akik a végre olvasnák a Szent Írást, és Könyv nélkül-is meg-tanulnák annak nevezetesebb Szavait és Részeit, hogy a Kegesség Titkainak elegendő esméretire juthassanak. Mi annakokáért, kedvezni és használni akarván ezzel is az Olvasóknak, egészen le-írtuk az ollyan Szent Írásbéli Helyeket, a mellyeknek tsak első Szavait írta le a b.c. Author, nem tsak azokat pedig, hanem azon-kivül-is sokakat, valamellyeket a dolognak világosítására és értelmére szükségeseknek lenni ítéltünk.”⁴⁸

Fordításából viszont elhagyta a Stehelin 1724-es kiadásának ajánlását, amely fontos adatokat tartalmaz a szentgalleni kátéoktatás történetéhez.

⁴⁷ G. Szabó Botond: A könyvtár virágzása Sinai Miklós és Budai Ézsaiás idején. In: Barcza József (szerk.) – Kocsis Elemér (főszerk.): *A Debreceni Református Kollégium története*. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest 1988, (429–435.) 429.

⁴⁸ *KHK*, 1752-es kiadás; az *Az author előljáró beszéde* fordításának 3. oldalának lábjegyzete.

A szentgalleni példányhoz csatolt levélben (kelte: 1755. okt. 9.)⁴⁹ csak annyit ír magáról, hogy ő, a debreceni lelképásztor a fordító. Elmondja, hogy a művet szívesen fogadták Magyarországon: mintegy két kézzel kapkodták el. A helyzetképet is tömören foglalja össze. Jellemzése helytálló: a kereszt alatt sóhajtozó magyar egyház képe egyáltalán nem volt túlzás, és biztos, hogy abban a világban buzgón gyakorolták az egymás egyházáért való imádkozást. Megható az is, hogy a debreceniek egy díszes, bőrkötéses ajándékpéldányról gondoskodtak a szentgalleni városvezetők számára, és az is, ahogyan a szentgalleniek továbbították a példányt városuk könyvtárának, ráadásul úgy, amint azt Tatai Ferenc kérte. Elfogadhatjuk, hogy ezt a kötetet is a hírneves debreceni Telegdi Péter könyvkötőmester öltöztette „magyar bőrbe”. Tatai levelének és a *KHK* példányának Szentgallenbe való juttatásáról nincs híradásunk.

Ráday Gedeon könyveket küld Bod Péternek

Az erdélyi egyházi emberekkel való körülményes kapcsolattartás és könyvbeszerzés⁵⁰ egyik jellemző bizonyítéka ez az 1755. aug. 12-én, Debrecenből írott Tatai-féle levél Ráday Gedeonhoz.⁵¹ A Bod Péternek küldött könyvek megérkeztek Szeremlei Sámuel tekintélyes debreceni polgárhoz, Piskárkosi Szilágyi Sámuel apósához, aki Tatai Ferencre bízta a továbbküldést. Tatai nem lelt megbízható embert, s amikor Szeremlei Sámuelné maga utazott Kolozsvárra, Tatai Ferenc őt kérte meg a szállításra. A csomag el is jutott Pataki István kolozsvári főbíró kezéhez, azután pedig gróf Teleki László közvetítésével Bod Péter magyarigeni házához.

Tatai Ferenc és felesége

1764. március elsején kelt alapítványa a Könyvtár javára

Úgy gondoljuk, hogy a hagyományozó levél,⁵² amely a magyar művelődéstörténet és kegyességtörténet önmagáért beszélő dokumentuma, egy házaspár anyagi tehetsége szerinti, iskolaépítő igyekezetének áldozatos bizonyítéka.

„Mi alább írtak, Isten irgalmasságából ép és egészséges állapotunkban, Istentől vett javainkból valamely részt, 200. id est két száz R.fkat kiszakasztván, rendeltük azt állandó fundusul a Debreceni Reformatum Collegium számára, és

⁴⁹ Az ajánlás szövegét ld. a *Függelék* 3. alatt.

⁵⁰ Segesváry Viktor: A könyvtár Ráday Gedeon korában, I. rész. In: uő: *A Ráday könyvtár 18. századi története*. A Ráday Gyűjtemény tanulmányai 4. Budapest 1992, 76. és 80. Ld. még Szabó Ágnes: Bod Péter levelei Ráday Gedeonhoz. In: Petrőczy Éva (szerk): *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve*. X. Budapest 2002, 209., 212. és 215.

⁵¹ Jelzete: C/64–8. 2487.52 a budapesti Ráday Levéltárban. E helyen köszönöm Nagy Edit igazgató szíveségét. A levél szövegét ld. a *Függelék* 4. alatt.

⁵² Szintén Fekete Csabának köszönöm ezen adatok közlését és figyelmem felhívását a Tatai-féle alapítványra, amelynek szövegét ld. a *Függelék* 6. alatt.

nevezetesen annak Bibliothecájának Theológus Könyvekkel való szaporgatására, akarván: Hogy ezen Legatumunknak esztendőnként való törvényes Interesse, mindenkor erre és nem más végre fordítottassék, és hogy amely Könyvek belőle szereztetnek, a vételnek ára és fundusa az én nevemmel felíratassék beléjük. Mely dologról meghatározott utolsó akaratunkat, ezen legato levelünkben, kezünk írásával és pecsétünkkel meg is erősítettük. Debreczenben 1ma Martii, 1764.

Tatai Ferencz Debreczeni Prédikátor és Superintendens m. p.

Feleségem Rápolti P. Sára”

Érdeklődésünkre, hogy vásároltak-e könyveket az alapítvány jövedelméből, azt a szóbeli választ kaptam Fekete Csabától, hogy látott ilyen bejegyzésű műveket a debreceni nagykönyvtárban. A Mária Terézia 1752-es kollégiumellenes parancsa miatt már nem jutott pénz a könyvbeszerzésre, és 1753-tól kezdve külön jegyzéket vezettek az ajándékozott és a vásárolt könyvekről. A példamutató Tatai-féle alapítvány valós szükségen kívánt enyhíteni.

Kéziratban fennmaradt beszéd:

Tatai Ferenc temetési prédikációja Görgey Borbála fölött

A Ráday Könyvtárban található az a temetési prédikációkat őrző kolligátum,⁵³ amely a beszédek keletkezésére nézve az 1761–1782 közötti időszakot öleli fel. Huszonöt darab kéziratot tartalmaz, valamint két, már említett, nyomtatásban megjelent temetési beszédet is, amelyeket Tatai Ferenc és Szathmári Paksi István tartott Domokos Márton fölött.

A 19 árkus oldalon lejegyzett prédikáció végére a másoló ezt jegyezte le:

„Recitavit Cl. D. D. Fr. Cs. Tatai Episcopus Debrecinensis in honorem Spec. A G. Dominae Görgei Borbála. Conjugis Spect ac Gsi. D. Samuelis Borbély.”

A gyűjtemény hajdani tulajdonosának a neve ismert: Budai Antal református lelkészről van szó. Ez a kötet azért is jelentős számunkra, mert olvasható másolatban tartalmazza Tatai Ferencnek az id. röffi Borbély Sámuel⁵⁴ első neje, a Görgey Borbála fölött mondott beszédét,⁵⁵ aki 1764. febr. 26-án hunyt el. Az

⁵³ Jelzete a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtárának katalógusában: K.1.34/I.

⁵⁴ Borbély Sámuel és Görgey Borbála legidősebb fia, Mihály 1752 júliusában született, valószínűleg Tiszaderzsén. Ld. Kondorné Látkóczki Erzsébet: Borbély Mihály, ifj. röffi Főszolgabíró. In: *Tiszatriselői életpályák*, 35. (<http://www.hevesarchiv.hu/data/files/280022640.pdf>; megnyitás: 2014. febr. 12.).

⁵⁵ A tiszaderzsi református templom történetének leírása egyházi jótevőként említi Görgey Borbála és fia, a főkurátor Borbély Imre nevét. Görgey Borbála elhalálzásának idején a buzgó Sárkány András volt a lekipásztor (ti. 1750 és 1776 között). Ld. http://www.youtube.com/watch?v=6Od_cRU3E (megnyitás: 2014. febr. 12.).

egyházat fenntartó házaspár életrajzi adatai⁵⁶ után keresve azt vesszük észre, hogy azokat valójában a tiszaderzsi historia domus sem rögzítette pontosan. Egy Budai Antal⁵⁷ nevű lelkész nevével pedig csak egyszer találkoztunk: ő a felsőbaranyai egyházmegye esperese, Drávapalkonyán említik a nevét 1803-ban.

Tatai prédikációjának alapigéje, a textus contionis a Mt 15,22.28, és így szólítja meg „a szomorú halotti gyülekezet”-et: „Mindnyájan halandó, de hallhatatlanságra teremtett emberek!” A prédikáció szövegében egyszer említi név szerint a tekintetes és nemzetes Borbély Sámuel, és valójában csak annyi személyes dolgot tudtunk meg a fiatalon elhunyt Görgey Borbáláról, hogy gyermekei vannak, és hogy a temetésen jelen voltak a testvérei és az édesanyja. Tatai így aposztrofálja őt, mint aki a lelki Izráel egyik győzedelmes Deborája.

A keretek e helyen nem teszik lehetővé ennek az ismeretlen halotti beszédnek a közlését, előzetesként viszont a befejező sorokat idézzük a korabeli stílus kedvéért:

„Bizony az én Mennyei Atyám, aki véghetetlenül jobban tudja én nálamnál a mi jó, mi ártalmas, mi hasznos, mi káros énnekem. Tudta, hogy jómra lesz énnekem, ha eképpen megaláztatom, hogy így tanuljam az ő parancsolatait. Zsolt. 119:71: Mít akarsz azért Uram, hogy cselekedjem parancsolataidat, amit akarsz, mert nincsen énnékem más akaratom, hanem a tied enyim. Annakokáért az irgalmasságoknak Attya és a minden vigasztalások Istene vigasztalja meg a megkeseredetteket. Mártsa mézbe az ő atyai sanyargatásának vesszejét, hogy a könnyhullatásokban meghomályosodott szemek megvilágosodván, láthassák az atyai szívet, akinek szerelmétől semmi teremtett állat el nem szakaszthatja az őtet szeretőket. Ámen.”

Tatai Ferenc nyugvóhelye

Debrecenben nem jártunk szerencsével, érdeklődésünkre azt válaszolták, hogy azt a hajdani temetőt, ahova Tatai Ferencet nyugovóra helyezték, már felszámolták. Fél évszázaddal halála után Tóth Ferenc pápai professzor így méltatja a korán elhunyt teológust:

„Tatai Ferentz olly hatalmas, és ékesen szólló Orator volt, hogy hozzá fogható a’ maga idejében nagy darab földön nem volt, ‘s erről még most is az egész hazában emlegettetik. Az ő Predikáziói szép kézírásban és több darabokban tartatnak a’ Debretzeni Collegium Könyvesházában. De vagynak világ eleibe botsátott munkái is, mellyek az ő szorgalmatosságának, Frantzia és Német nyelvekkel való esméretségének, és a’ köz jó eránt való szeretetének, és Papi buzgóságának tanúi, mellyek által tett érdemeit megakarván a’ Túl a’ Tiszai Ekklesiák jutalmaztatni,

⁵⁶ Feltehetőleg arról a róffi Borbély Sámuelről van szó, aki 1730–1777 között élt, és aki 1750–1756 között építtetett barokk stílú kúriát Tiszaderzsen. Első feleségének nemesi előnevei: Borbála Görgey de Görög et Toporc. Második felesége konyári Kenéz Anna.

⁵⁷ Zoványi Jenő: *i. m.* 194.

ötet 1763-ban a' Püspöki hivatalra felemelték, de a' mellyet tsak két esztendeig viselhetett, 1765-ban Junius 25-dikén, több esztendőkre méltó életének 58-dik esztendejében meghalálózván.”⁵⁸

Függelékek

1.

Bernae, 28 xbr, 1742

Viro celeberrissimo domino Christophoro Beck

S[alutem] P[lurimam] D[ico]

Amico iubente et ita libenti necessitate cogor ad te vir clarissime scribere, ille est cuius literas hic acclusas vides, significavit nimirum literis ad me datis, se non ita pridem de libris cuiusdam Michaelis Varadi, olim in Academia vestra studiis operam dantis, sed nescio in quem fanaticismum misere prolapsi ob idque libros suos, tanquam inutiles et minus orthodoxos in Athenaeo vestro relinquentis, rogatu sororis eius consanguinae, hodie dum in vivis superstitis ad te scripsisse. Sed quod nullum interea temporis responsum a te acceperit, se valde dubitare ne forte literae illae priores in via perierint, has itaque direxit ad me, rogans ut ad te transmitterem simulque ex te perquirere vellem, quodnam fatum libros illos praememoratos adhuc dum manescet et num sorori consanguinae iusto post fata fratris haeredi iisdem daretur potiri. Haec eadem omnia soror illa virgo literis propria manu exaratis me rogavit, his manentibus atque iubentibus; etidem ego te vir clarissime oro, verbo saltem velis significare, quidnam illis, D[omino], scilicet Georgio Marothy et virgini in negotio hoc debeam respondere, si enim libros haeredi reddideritis, receptio illorum et cura omnis mihi est ammissa. Est mihi animus etiam extra hanc causam, Deo volente, futuro vere ad vos proficiscendi, dabitur nunc ut spero occasio, ut te coram alloqui et humillime mea praesentia revereri possim, et si de redditione certum me faceri dignaberis, etiam cum D[omino] Georgio Marothy et haerede utrimque adusque informari poterimus quidnam cum iisdem agendum erit. Vale vir clarissime et post felicia ineuntis anni auspicia, feliciorum eiusdem progressum, felicissimum vero exitum ex animo tibi desidero.

Franciscus Tatai Ungarus, V[erbi] D[ei] M[inister] m[anu] propria

Kelt Bernben, 1742. október 28-án

A jeles férfiúnak, Beck Kristófnak, szívélyes üdvözetem.

Baráti ösztökélésre és így szívesen vállalt kényszerűségből kell írnom neked, jeles férfiú. Eme barát leveleit csatoltan láthatod is. Mindenestire hozzám írt leveleiben nyomtatókósan felhívta figyelmemet, hogy nemrég egy bizonyos Váradi Mihály könyvei ügyében, – aki valaha Akadémiáton tanult, de szerencsétlenségére valamilyen istentelen örökségre adva fejét, egyébként haszontalan és félig eretnek könyveit intézetekben hagyta – örököse, a még mindig élő testvérhúga kérésére levelet írt neked. De mivel azóta sem kapott választ tőled, igen nagy zavarában azon töpreng, hogy esetleg nem vesztek-e el ezek a levelek. Ezeket a leveleket átküldte nekem és arra kért, hogy

⁵⁸ Tóth Ferenc: *Túl a Tiszai Superintendenciában élt református püspökök élete*. Győr 1812, 168–169.

továbbítsam neked, ugyanakkor pedig érdeklődjek, hogy valamilyen véletlen folytán nem őrződtek-e meg a már említett könyvek és vajon testvérhúgának, mint örökösnek, bátyja szerencsétlen esete után, nem lehetne-e, joggal, tulajdonába átengedni. Ugyanezt kérte tőlem ama hajadon testvérhúg, saját kezűleg írott levelében, kitartva követelésében. Én magam is arra kérlek, jeles férfiú, hogy néhány szóban bár, szíveskedj jelezni nekem, hogy ennek az úrnak, tudniillik Marothy Györgynek, illetve a hajadonnak, ez ügyben milyen választ adhatok. Ha ugyanis a könyveket az örökösnek visszaszolgáltatók, ennek az ő követelésüknek minden gondjától megszabadulnék.

Feltett szándékom hogy, ettől az ügytől függetlenül is, ha Isten is úgy akarja, elmegyek hozzátok; remélem lesz majd alkalmam arra, hogy szemtől szemben beszélhessünk és tiszteletemet a legalázatosabban leróhassam, ha meg a könyvek visszaszolgáltatásának ügyében arra méltatnál, hogy biztos választ adsz, Marothy György úrral és az örökössel együtt, minden tekintetben meg tudnánk hányni-vetni, mi legyen a teendő azokkal. Éljen egészségben jeles férfiú, és az előttünk levő esztendőben a boldog kezdet után, még boldogabb folytatást és a lehető legboldogabb befejezést kívánom neked teljes szívemből.

A magyar Tatai Ferenc, Isten igéjének szolgája, saját kezűleg.

2.

Plurimum Reverendus ac Clarissimus D. Franciscus Cs. Tatai V.[erbi] D.[dei] M. [imister] Ecclesiae Reformatae Debrecinensis Vigilantissimus, quo Ecclesiarum Reformatarum Hungariae bono natu lucubrationem etiam Almae suae Matri Scholae Debrecinae impertiret, exemplum hoc Operis utilissimi labore suo in Hungaricum sermone translati eidem benevole dono obtulit iam debita vero pietate D. Petrus Telegdi Bibliopegus tabulas eidem fieri curavit. A.[nno] R.[egni] S.[alvatoris] M D CCLV Mense Martio.

Bibliothecario Ordinario
Nicolao Sinai mp.

A fölöttébb tisztelt és jeles úr, Tatai Cs. Ferenc, a Debreceni Református Eklézsia kitűnő prédikátora, aki ezt a Magyar Református Egyházban született kiváló munkát saját debreceni iskolájának is ajándékozhatta volna, a hasznos munkának eme példányát, melyet ő fordított le magyar nyelvre, saját jószántából, felajánlotta. Ezt Telegdi Péter könyvkötő úr, illő tisztelettel, bekötötte. A Megváltó uralkodásának 1755. évében, március havában. Sinai Miklós, könyvtáros diák, saját kezűleg.

3.

Illustrissimi ac magnificentissimi viri, domini, domini gratiosissimi

Quantus apud vos dum viveret, quantum moriens desiderium sui, memoriam nominis, exemplum pietatis, pignorem indefessi laboris post se reliquerit magnus quondam Christophorus Stehelinus, ecclesiae et civitatis vestrae pastor et camerarius, restatur inter reliqua eius opera inestimabilis Catechesis Thesaurus. Quanti idem postquam nobis innotuisset, a nostris Ecclesiis Hungaricis habitus et quam ambabus ut aiunt manibus acceptus sit, testatur thesauri eiusdem digna sane aestimatio atque in linguam nostram vernaculam translatio. Communio Sanctorum cuius vinculo vobiscum ligati tenemur,

impulit me ut eundem vestrum imo iam nostrum Stehelini Thesaurum a me in hungaricam linguam translatum vobis remitterem atque in tesseram eiusdem vobiscum pretiosae fidei unicum eius exemplar Publicae vestrae Bibliothecae adsignarem. Patiamini viri illustrissimi atque gratiosissimi Stehelinum vestrum hungarico etiam habitu indutum et hungarica civitate donatum in sinu vestro locum invenire, nosque fratres vestros eiusdem vobiscum pretiosae fidei consortes, hoc etiam nomine gratioso vestro favore complecti, atque Ecclesiam Hungaricam sub cruce gementem, ardentibus ut facitis praecibus Deo nolite cessare commendaret, Valete, atque Ecclesiae et reipublicae cui felicissime praestis Deus Ter Optimus Maximus quam diutissime servet vos superstites. Ita vovet ex animo

illustrissimi et magnificentissimi nominis vestri humilimus cultor, Franciscus Tatai, pastor Ecc[lesiae] Ref[ormatae] Debreceniensis, m[anu] s[ua]

Dabam Debr[ecini], die nona octobris, anno MDCCLV

Nagyságos és Méltóságos Férfiak, Uraim, Igen Kedves Urak!

Mi mindent köszönhetetek neki, míg köztetek élt, és elhunytával is mennyi hiány, micsoda hírnév, a kegyességnek minő példája, a fáradhatatlan munka milyen bizonyossággal maradt a valaha jeles férfiú, egyházatok pásztora, városotok kamarása, Stehelin Kristóf után; egyéb hátrahagyott munkái között elevenen él a felbecsülhetetlen Catechismusi Házi Kincs. Hogy mennyire értékelték, miután ismertté lett, a mi magyar egyházaink is, mennyire – miként mondani szokás – két kézzel kaptak utána, arra bizonyosság ama Kincs méltó fogadtatása és anyanyelvünkre való fordítása is. A szentek közössége, melyhez veletek együtt hozzá vagyunk láncolva, arra indít, hogy ezt a ti, illetve immár a mi steheleni catechismusunkat, melyet én fordítottam le magyar nyelvre, visszaküldjem nektek, és drága, közös hitünk nevében egyetlen példányát a ti közkönyvtáratokra rábízom. Nagyságos és igen kedves férfiak, engedjétek meg, hogy a ti Stehelinetek, immár magyar ruhába öltözötten, egy magyar város ajándékeként, kebletekben helyet találjon. Mi pedig, a ti testvéreitek, ugyanannak a drága hitnek sorstársai, e hitben jóindulatotok által felkarolva, arra kérünk, hogy a kereszt alatt sóhajtozó magyar egyházat, miként teszitek is, buzgó imádságokban ne szűnjetek meg Isten elé vinni. Éljetek egészségben, és az egyedül jó és hatalmas Szentháromság Isten őrizzen meg titeket minél tovább az egyház és az állam élén, melyeknek oly áldásos módon vagytok szolgálatára. Ezt kívánja teljes szívéből nagyságotok és méltóságotok legalázatosabb tisztelője, Tatai Ferenc, a Debreceni Református Eklézsia pásztora, saját kezűleg.

Kelt Debrecenben, 1755. október 9-én.

4. Tatai Ferenc levele Ráday Gedeonhoz

Érdemem felett való nagy és jó uramhoz.

Ajánlom igaz kötelességgel való kész. szolgálatomat az úrnak.

Tiszt. Bod Péter uram számára küldött exemplárokat, azt ugyan nem tudom kicsoda, de ugyan csak meg adta Szeremlei Sámuel úrhoz, onnét eljöttek az én kezemhez is, és amikor az után váraoznánk, hogy bizonyos alkalmatosság által bé küldhessük, azonban maga vérszi útját az asszony, Szeremleiné asszonyom bé Kolozsvárra ott lakó testvér atyafiának látogatására.

Bizonyos légyen azért az úr felőle, hogy maga az asszony vitte bé magával, és hagyta mostani kolozsvári bírót, tekintetes Pataki István úr kezénél, hogy onnan menjenek mlsgos gróf Teleki László úr őnagysága kezéhez, onnan a designált kézhez. Mely dolgrul mikor bizonyos tudásim szerént kívántam az urat tudósítani, tapasztalt uri gratiajában tovább is ajánlom magamat.

Az úrnak maradok igazkötelességű alázatos szolgája.

Tatai Ferencz Debr. lp. m. k.

Debr. 12. aug. 1755.

5.

Nébó hegye, melyen megholt Mózes, az Úrnak szolgája, és aszerént leíratott néhai Tekintetes, Nemzetes és Vitézlő Domokos Márton uramnak, nemes, szabad, királyi Debrecen Városának nagyérdemű főbírájának halála, Tatai Ferenc, a Debreceni Reformata Eklézsia egyik prédikátora által, a szomorú háznál, és a gyászos koporsó felett elmondott halotti prédikációjában.

1764. esztendőben, Szent György havának 6. napján.

1Sám 2,30

Akik engem tisztelnek, azoknak tisztességet szerzének.

Ján 12, 26

Aki nékem szolgál, engem kövessen, és ahol én vagyok, ott lesz az én szolgálám is: és aki nékem szolgál, megbecsüli azt az Atya.

Szent Lecke:

5Móz 34,5.

És megbála ott Mózes, az Úrnak szolgája, a Moábnak földjén az Úr szava szerint.

Előljáró beszéd

Szomorú halotti gyülekezet! Ki-ki közületek a maga érdeméhez, rendihez és tisztihez illendő becsületre és tiszteletre méltó kegyes hallgatóm!

Úgy tetszik énnékem, hogy mihelyt ezt a szomorú szent leckét elolvastam előttetek, azonnal, ha mindnyájan nem is, avagy csak némelyek közületek, megcsinálták belőle az alkalmaztatást erre a szemünk előtt való szomorú alkalmatosságra, ilyenformán szólván magokban: megholt Mózes, az Úrnak szolgája, megholt Domokos Márton, Debrecen városának bírása. Nem is ok nélkül gyanakodom én ekképpen, mert ha szomorú hír-hallás volt ez az izraelitáknak, az igaz izraelitáknak fülökben: megholt Mózes, az Úrnak szolgája, abban sem kételkedem semmit, hogy talátnak ebben a gyülekezetben olyan Nátánaelek, olyan színmutatás nélkül való igaz izraeliták, akik is ennek a szomorú hírnek hallására: megholt Domokos Márton, Debrecen városának bírása, nemcsak színnel, hanem valósággal is megilletődnek és megilletődtek szívekben. Nemcsak, hanem ennek felette. Ha az Izrael népe siratta és meggyászolta Mózesnek, az Úr szolgájának halálát, amint megjegyeztetett a 8 versben: *és siratták az Izrael fiai Mózes a Moábnak mezőségében harminc napig*, kétségkívül lesznek és vagynak az én hallgatóm között is olyanok, nemcsak ennek az Úrban megholtnak háza népe és közel való atyafiai, hanem távolabb való esmérői és jóakarói között is, akik mind orcájuknak szomorúságával,

mind szemeknek könnyhullatásával készek *contestálni*⁵⁹ az ő halálán való szíves *compassió*kat.⁶⁰

De kegyes hallgatóim, nem azért állottam én ide, hogy az ő halálának emlegetésével újra szomorítsam a ti szíveteket, vagy hogy piszkáljam és sértegessem azt a sebet, melyet inkább enyhíteni és gyógyítani kívánnék. Keresztyének vagyunk mi, nem pogányok. Siratjuk a mi halottainkat, de nem úgy mint azok, kik *nem esmerik az Istent*, nem tudják, *hogy boldogok a halottak, kik az Úrban halnak meg*. Jel 14,13. És hogy sokan azok közül, kiket mi, élők halottaknak nevezünk, ezerszer boldogabbak minálunknál élőknél, mert az Istenben és az Istennel élnek. Hagyjuk hát a pogányoknak az olyan hosszas és megvigasztalhatatlan halotti bánatot, melyet még az életnek beszéde is meg nem határozhat. [Hagyjuk hát] azoknak, kiknek, minthogy reménységek nincsen, ezen az okon, a vigasztalásnak bévételére is alkalmatlanok. Sőt inkább az a hit és az a szeretet, mely a mi kedves embereinknek halálán való könnyhullatásokkal áztatja a mi szemünket, ugyanaz – mondom – az ő boldogságoknak bizonyos reménységével örvendeztesse meg a mi lelkeinket.

Azt se gondoljátok, ingyen fel se tegyétek felőlem kegyes hallgatóim, hogy én most *panegyrista*⁶¹ akarjak lenni, hogy valami hízelkedő *panegyrica predicatio*t akarjak mondani, és hogy Mózesnek, az Úr szolgájának halála és e mi kedves atyánkfiának halála között *parallelismust*, egybenhasonlítást kívánjak csinálni. Távol legyen kegyes hallgatóim! Nem lések ugyan néma hal vagy háládatlan nadály, de ilyen hízelkedő rabula sem lések, mert elmondom Szent Pállal, hogy *ha bolondozom is Istennek, eszemem vagyok tinétek* (1Kor 5,13). Jól tudom, hogy nem engedi meg azt az egybenhasonlítást az a nagy különbség, melyet maga az Isten tett Mózes között és minden egyéb emberek között. *Ha valaki az Úr prófétaja közöttetek, én megjelenek annak látásban, vagy álomban szólok azzal. Nem így az én szolgálommal, Mózesrel, aki az én egész házamban hív. Szemtől szembe szólok ő vele, és nyilvánvaló látásban; nem homályos beszédek által, hanem az Úrnak hasonlatosságát látja*. (4Móz 12,6–8). Ebben a részben is, a 10. versben: *és nem támadott többé Izráelben olyan próféta, mint Mózes, a kit ismert volna az Úr színről-színrre*. Az Ótestamentomnak egész idejében az egy Krisztus volt nagyobb Mózesnél, Szent Pál apostolnak tanúbizonysága szerint: *Mózes is hív volt ugyan az ő egész házában, mint szolgál, Krisztus ellenben, mint Fiú a maga háza felett* (Zsid 3,5–6). Nem engedné meg azt az egybenhasonlítást, ennek az Úrban megholt atyánkfiának mindnyájatok előtt esméretes nagy *modestiája*, kiváltképpen az Isten előtt való mélységes alázatossága, úgymint aki az Istennek régi nagy szenteire nézve azt szokta vala mondani, amit Keresztelő János mondott a Krisztusról: *akinek saruját bordonni sem vagyok méltó* (Mt 3,11). Elmondotta most is halálos ágyában, az én hallásomra ugyan azokra nézve Abigailnak ama szavait, melyeket ez a bölcs és kegyes asszony mondott a Dávid követeinek: *ímé a te szolgálóleányod szolgáló lesz, hogy mossa az én uram szolgálóinak lábait* (1Sám 25,41). De nem is szűkölködik a valósággal kegyes ember ilyen hízelkedő halotti *predicatio* nélkül. A rút orcát szokták, ha lehetne kenő festékkal szépíteni, de az ékes ábrázat a maga természeti mivoltában legszebb. Elég *fundust*,⁶² elég *materiát*⁶³ hágy maga után a kegyes ember az ő

⁵⁹ *Contestor* (lat.): *tanúul hív, tanúsít*.

⁶⁰ *Compassio* (lat.): *együttérzés*.

⁶¹ *Panegyrista* (lat.-gör.): *dicsőítő beszédet mondó*.

⁶² Lat. *alap*.

⁶³ Lat. itt: *ok*.

tulajdon *virtusiban*,⁶⁴ melyekért *felkelnek az ő fiai, és boldognak mondják őt* holta után és *dicsérik őt a kapukban az ő cselekedetei* bölcs Salamon tanítása szerint (Péld 31,28.31). Mindazáltal, ha Mózesnek személyét, személybéli virtusit, életét, halálát és annak módját meggondolom, és ha azt előttem rövideden leírom, nem veszitek, úgy vélem, nem is vehetitek hízelkedésül kegyes hallgatóim éntőlem, hogy ez Úrban elnyugodott kedves atyánkfianak megholt teste felett mondandó halotti prédikációmnak textusául ezeket a szent ígéket vettem fel a magyarázatra: *és meghala Mózes, az Úrnak szolgája*, és ha a *Szent Historicus*⁶⁵ szavainak s azoknak rövid magyarázatjának, az életnek és a halálnak legfőbb szabados urának szent akaratját imádván, én is utána vetem aztán: megholt Domokos Márton, Debrecen városának bírása.

Három dolgot jegyzek meg azért a kezünk alatt való szent leckében.

I. Egy nagy Urat, a legfőbb urat. II. Egy nagy szolgát. III. Egy nagy halottat és annak halálának módját. A nagy Úr a legfőbb Úr, az Isten. A nagy szolga Mózes. A nagy halott ugyan Mózes. És ezek a három nagy dolgok foglaltatnak bé a magyarázatra felvett szent ígékben: *és meghala ott Mózes, az Úrnak szolgája, a Moábnak földjén az Úr szava szerint*.

Első rész

1. Kicsoda légyen az első, tudniillik a nagy Úr és kicsodás Úr légyen, csak a nem tudja vagy inkább nem akarja tudni, aki az ördöggel együtt ehhez az Úrhoz való engedelmesség jármát nyakából ki akarja vetni. Fáraó mondotta, de bolondul mondotta: *nem ismerem az Urat* (2Móz 5,2). Menj csak elébb, majd megtudod kicsoda légyen ez az Úr és kicsodás Úr légyen. Mikor Mózesnek és Áronnak, az ő szolgájának egynéhányszor azt fogod mondani: *vétkeztem az Úr ellen, a ti Istenetek ellen és ti ellenetek. Most annak-okaért bocsásd meg csak ez egyszer az én vétkeket és imádkozzatok az Úrhoz a ti Istenetekhez, hogy csak ezt a halált fordítsa el én tőlem* (2Móz 10,16–17). Megesmérte, jóllehet későn, mert a maga kárával és nagy gyalázatjával ennek az Úrnak hatalmát és legfőbb uraságát más hasonló kevély király is, Nabukodonozor, aki minekutánna emberből barommá, baromból viszont emberré változott volna, ilyen vallást téve erről a nagy Úrról: *és az idő elteltével én, Nabukodonozor, szemeimet az égre emelém, és az én értelmem visszajöve, és áldám a felséges Istent, és dicsérem és dicsőtém az örökké élőt, kinek hatalma örökkévaló hatalom és országa nemzedékről-nemzedékre áll. És a föld minden lakosa olyan mint a semmi; és az ő akaratja szerint cselekszik az ég seregében és a föld lakosai között, és nincs, a ki az ő kezét megfoghatná és ezt mondaná néki: Mit cselekedtél?* (Dán 4,31–32). Nagy Úr ez,

2. mert alatta vagynak az ő uraságának az egek, az egeknek egei és azoknak minden sokaságos seregei. A harmadik ég minden angyalaival és megdicsőült boldog lakosival. Ézs 6,1–3-ban ezt beszéli erről az Úrról a szent próféta: látám az Urat ülni magas és felemeltetett székben, és palástja betölté a templomot; Szeráfok állanak vala felette: mindeniknek hat-hat szárnya vala: kettővel orcáját fedé be, kettővel lábait fedé be, és kettővel lebegett; És kiált vala egy a másiknak, és mondá: Szent, szent, szent a seregeknek Ura, teljes mind a széles föld az ő dicsőségével! Alatta vagyon az ő uraságának a csillagos ég az ő napjával, holdjával és minden csillagaival, mert mindezekről azt mondja ez a nagy Úr: Emeljétek föl a magasba szemeiteket, és lássátok meg, ki teremté

⁶⁴ Lat. *erény*.

⁶⁵ *Szentíró*.

azokat? Ő, aki kihozza seregöket szám szerint, mindnyáját nevéen szólítja; nagy hatalma és erőssége miatt egyetlen híjok sincsen. A levegőég minden fellegeivel, szeleivel és minden változásaival (Ézs 40,26). Isten lehelete által támad a jég, és szorul össze a víznek szélessége. Majd nedvességgel öntözi meg a felleget, s áttöri a borulatot az ő viláma. És az köröskörül forog az ő vezetése alatt, hogy mindazt megtegyék, amit parancsol nékik, a föld kerekiségének színén. Vagy ostorul, ha földjének úgy kell, vagy áldásul juttatja azt (Jób 37,9–12). Ez az Úr aki vizeken építi fel az ő palotáját, a felhőket rendeli az ő szekevé, jár a szeleknek szárnyain; aki a szeleket teszi követeivé, a lángoló tüzet szolgálivá (Zsolt 104,3–4). A föld minden lakóival és teremtett állattal, az Uré a föld s annak teljessége; a föld kerekése s annak lakosai (Zsolt 24,1). A tenger minden vizeivel és habjaival: akik hajókon tengerre szállnak, és a nagy vizeken kalmárkodnak, azok látták az Úrnak dolgait, és az ő csodáit a mélységben. Szóltt ugyanis és szélvészt támaszta, amely felduzzasztá a habokat. Az égig emelkedének, a fenéig süllyedének; lelkök elolvada az inségben. Szédülének és tántorgának, mint a részeg, és minden bölcsességöknek esze vész vala (Zsolt 107,23–27). Viszont mikor reávtam törvényemet, zárat és ajtókat veték eléje és azt mondtam: eddig jöjj és ne tovább; ez itt ellene áll kevély hajjaidnak! (Jób 38,10–11). Sőt a pokol is minden ördögeivel és gonosz angyalival. Az ördögök is hiszik, hogy az Isten egy és rettegnek (Jak 2,19). Ennek az Úrnak engedelme nélkül az ördög Jóbnak haja szálát sem görbítheti meg, mert meg van néki parancsolva: imé, mindazt amije van, kezvedbe adom; csak ő magára ne nyújtsd ki kezedet (Jób 1,12). A disznókba sem mehet: az ördögök pedig kérik vala őt mondván: ha kiűzsz minket, engedd meg nekünk, hogy ama disznónyájba mehessünk! És monda nékik: Menjete (Mt 8,31–32). Nagy Úr ez!

3. Mert ennek szavára a semmiségből valóság, a setétségéből világosság leszen: *és monda Isten: Legyen világosság és lőn világosság* (1Móz 1,3). Azokat, *a melyek nincsenek, előszólítja mint meglévőket* (Róm 4,17). Ennek az Úrnak szavára a nap Gibeóban megáll, a hold az Ajalon völgyében (Józs 10,12–14). Sőt a nap visszamegyen, mint Ezékiás király idejében (Ézs 38,10). A tűz természete ellenére nem éget, mint a babilóniai kemencében (Dán 3,25–27). A fejsze a víz színén úszkál, mint Elizeus idejében (2Kir 6,6). A tenger kétfelé válik (2Móz 14,21). A Jordán vize visszatér (Józs 63,13–16). A cethal nem emészt, hanem amit elnyelt harmadnap múlva, életben, kiveti a partra (Jón 2,11).

4. Kiváltképpen Ura ez az Úr az okos teremtett állatoknak: az embereknek. Ura minden császároknak és királyoknak. *Az ő rubáján és tomporán oda vala írva az ő neve: királyoknak Királya, és uraknak Ura* (Jel 19,16), azért is ez parancsoltatik felőle minden királyoknak: *azért, királyok, legyetek eszesek, és okuljatok földnek bírái! Szolgáljátok az Urat félelemmel, és örüljétek reszketéssel* (Zsolt 2,10–11). Ura az ember életének és halálának: *az ő hónapjainak számát te tudod; batárt vetettél néki, a melyet nem bághat át* (Jób 14,5). *Ónála van az életnek és halálnak kulcsa* (Jel 3,7). *Nagy vagy te és csodadolgokat művelsz; csak te vagy Isten egyedül!* (Zsolt 86,10). *Nagy Isten az Úr, és nagy király minden istenen felül* (Zsolt 95,3). *Nagy a mi Urunk és igen hatalmas, s bölcsességének nincsen batára* (Zsolt 147,5).

Második rész

Ennek az Úrnak szolgálja Mózes. Nagy úrnak nagy szolgálja. De talán alávaló, boldogtalan állapot szolgálának, jobb, boldogabb volna szabadosnak lenni. Oh, bizony nem erre az Úrra nézve!

Fallitur egregio quisquis sub Principe credit

Servitium, nusquam libertas gratior exstat

*Quam sub rege pio.*⁶⁶

Még világ szerint is nagy boldogság, szabadság és uraság jó királynak szolgáljának lenni. Nincsen nagyobb szabadság, mint jó királynak szolgálni. Ha Salamon király szolgáliról ezt mondotta a Sébának királyi asszonya: *boldogok a te embereid, boldogok ezek a te szolgálád, akik udvarlanak néked mindenkor, és hallgatják a te bölcsességedet* (1Kir 10,8), sokkal inkább ezt lehet, kell is mondani ennek az Úrnak szolgáliról, *mert nagyobb van itt Salamonnal* (Mt 12,42). Nagyobb boldogságnak, nagyobb uraságnak tartotta Dávid az Izrael népén való királyságnál, hogy ő ennek az Úrnak szolgálja lehetett, azért mondta: *Uram! én bizonyára a te szolgálád vagyok; szolgálád vagyok én, a te szolgáló leányodnak fia, te oldoztad ki az én köteleimet* (Zsolt 116,16). A Messiásnak, mint bűnösök közbenjárójának egyik dicsőséges titulusa ez, hogy ő Istennek szolgálja, kiről ezt mondja Ézs 42,1: *ímé, az én szolgálóm, akít gyámolítottok, az én választottam, akít szívem kedvel, lelkemet adtam ő belé, törvényt beszél a népeknek*. Annyival inkább nagy boldogság, nagy uraság ennek az Úrnak szolgáljának lenni, mert ez az Úr igen kegyelmes és irgalmas Ura az ő hív szolgáljának. Ezt mondja ugyanis azokról a rossz szolgálókra nézve Ézs 65,13–14: *ímé, szolgálóm esznek, ti pedig éheztek, ímé, szolgálóm isznak, ti pedig szomjúboztok, ímé, szolgálóm örvendnek, de ti megszegyűntök! Ímé, szolgálóm vigadnak szívök boldogságában, és ti kiáltani fogtok szívetek fájdalomban, és megtört lélekkel jajgatni fogtok*. És azokban igen kevés és hibás szolgálátokat végzetlen boldogsággal jutalmaztatja meg: *jól vagyok jó és hű szolgálóm, kevesen voltál hű, sokra bízlak ezután; menj be a te uradnak örömébe* (Mt 25,2), *aki nékem szolgál, engem kövessen; és a hol én vagyok, ott lesz az én szolgálóm is és aki nékem szolgál, megbecsüli azt az Atya* (Jn 12,26). Oh, kegyelmes és irgalmas Úr! Oh, boldog szolgál, kinek ilyen jutalommal fizet az ő Ura. Ennek az Úrnak szolgálja azért Mózes. De lássuk már azt is: micsodás szolgálja? maga az Úr ezt mondja felőle: *nem így az én szolgálómmal, Mózesrel, aki az én egész házában hív* (4Móz 12,7). Halljátok meg azért oh Úrnak szolgálói, valakik ennek a nagy Úrnak vagy belső vagy külső házában, vagy az *Ekleziában* vagy a *Republicában* szolgálátban vagytok, micsodás szolgálja volt Mózes ennek a nagy Úrnak, hogy ti az ő *virtusit* minden erőtökből követni igyekezvén, az ő jutalmának részesi lehessetek. De az én célom szerint csak a legnevezetesebb *virtusit* jegyzem meg ennek a szolgálának. **Előszőr.** Mózes nagy szolgál, nagy Úrnak szolgálja, de szelíd és alázatos lelkű szolgál. Ezt bizonyítja az Isten beszédének órula tett tanúbizonyossága: *az az ember pedig, Mózes, igen szelíd vala, minden embernél inkább, a kik e föld színén vannak* (4Móz 12,3). **Másodszor.** De egyszersmind *magnanimus*,⁶⁷ nagy és nemes lelkű szolgál. Akinek, mikor az Istennek szolgálátja között és a földi királyság, királyi szék és korona között választást kellene tenni *hit által tiltakozott Mózes, midőn felnövekedett, hogy a Fáraó leánya fiának mondják, inkább választván az Isten*

⁶⁶ Szabad fordításban: *Téved, ki azt gondolja, hogy (rab)szolgaság jeles uralkodót szolgálni. Sehol nem kellemesebb a szabadság, mint egy kegyes király alatt*. Ld. Claudius Claudianus római költő (370–404): *De Consulatu Stilichonis*, Liber tertius (XXIV.), 120–122.

⁶⁷ Lat. *nagylelkű*.

népével való együttnyomorgást, mint a bűnnek ideig-óráig való gyönyörűségét; Egyiptom kincseinél nagyobb gazdagságnak tartván Krisztus gyalázatát, mert a megjutalmazásra tekintett (Zsid 11,24–26). **Harmadszor.** Vezérségre, egész népnek és nemzetségnek igazgatására teremtett és született szolgál. Ennek bizonyossága az Izrael népének Egyiptomból, Fáraónak, egy hatalmas, hadakozó királynak kemény és kegyetlen szolgálatja alól, annak egész országának rabságából, jobbágyságából való kiszabadítása, holott maga is Mózes ugyanazon Fáraónak született jobbágya vala. Ezen kívül ennek a kemény nyakú, azelőtt születésétől fogva rab és jobbágy, de már most szabad, azért is annál nyakasabb, annál zabolátlanabb népnek, negyven esztendőig kietlen pusztában való vezérlése, fel s alá való hordozása, étellel-itallal való táplálása, gondja viselése. Ugyanennek bizonyossága hatszázezer fegyverfogható, de a fegyverviseléshez legkisebbet sem tudó, csupa tanulatlan, új recrutákhoz hasonló roppant tábornak, ezen kívül mennyi töméntelen elegebeleg sokaságnak egy pálcával való vezérlése és igazgatása. Láttatok-e vagy hallottatok-e valaha, kegyes hallgatóim olyan kommandérozó hadi generálist, olyan feldmarsalt, aki hatszázezer fegyverfogható, új recrutákból álló armadát kommandérozott volna? Még pedig úgy, hogy ott és akkor álljon meg, akkor induljon, ott járjon tábort, ott *rastagoljon*⁶⁸ ahol ő parancsolja. **Negyedszer.** Terhes tisztiben és nehéz hivatalában csudálatos állhatatosságú és csaknem győzhetetlen békességes tűrésű szolgál. Mikor már Fáraónak kegyetlen hatalma alól mind maga megszabadult, mind az Izrael népet megszabadította, mindjárt a Veres-tengernél látja és tapasztalja, hogy még sokkal veszedelmesebb ellenséggel, tudniillik a maga tulajdon népével vagyon őnéki dolga. Valami alávalóságot, durvaságot, parasztságot a szolgálai és rabi nevelés az emberben szülhet, valami ritka, szokatlan és szükségtelen, képtelen dolgot az ostoba de kényes indulatú lélek kigondolhat és kívánhat, valami gonosz szíví ember elkövethet és végbevihet, mindezeket feltalálja Mózes az Izrael népében. Ezzel a néppel kell Mózesnek negyven esztendeig kietlen, sivatag pusztában bujdosni, hol éhséggel, hol szomjúsággal, sokszor az életnek táplálására tartozó mindenféle dolgoknak szükségével küszködni, kiváltképpen ennek a népnek majd minden nap, minden órában forgószél módjára csapongó és változó szeles indulatával harcolni. Nem egyszer éppen akkor, mikor a minden igaz ok nélkül megbúsult, felindult népnek dühösségétől a maga életét kell félteni, éppen akkor kell – mondom – a népért Isten előtt esedezni. Most az Istennek dolgát, ügyét kell ez előtt a keménynyakú nép előtt, majd ennek az engedetlen népnek ügyét kell az előtt a megharagudott Isten előtt forgatni, aki azt a népet éppen nem akarja immár tovább tűrni, aki őtet minden nap bosszantja, minden nap kísérti, és aki az ő szemei előtt, a napnak láttára, hol a pogányoknak leányival paráználkodik, hol azoknak utálatos bálványit imádja. Micsoda állhatatos, micsoda békességstűró lélek kívántatott arra, hogy Mózes az ilyen nép között, mind az Istenhez való hűségnek, mind a néphez való kötelességnek mindvégig megfeleljen? **Ötödször.** Az Istennek, az ő Urának dicsőségéhez való buzgóságnak tűzével égő és gerjedező szolgál. Ennek bizonyossága az a szent harag és megbosszankodás, hogy az Istennek tulajdon kezével csinált és megírt törvénynek két kőtábláit, annak a népnek szeme láttára összetörte, a földhöz verte, aki a borjúbálvány csinálással és imádással önnönmagát az Isten kegyelmének erre a jelére és zálogára méltatlanná tette: *és mikor közeledett volna a táborhoz, látá a borjút és a tánczólást, és felgerjede Mózesnek haraja, és elveté kezéből a táblákat, és összetöré azokat a hegy alatt* (2Móz 32,19).

⁶⁸ *Rostokolni*; a ném. *rastagból*.

Ennek bizonyossága az a kemény *order*,⁶⁹ melyet ugyanakkor adott a lévítáknak a bálványozók ellen: *megállta Mózes a tábor kapujában, és monda: aki az Úr, ide hozzám! és gyűlölnek ő hozzám mind a Lévi fiai. És szóla nékik: ezt mondja az Úr, Izráel Istene: kössön mindenitek kardot az oldalára, menjetek által és vissza a táboron, egyik kaputól a másik kapuig, és ki-ki ölje meg az ő atyafiát, barátját és rokonságát. A Lévi fiai pedig a Mózes beszéde szerint cselekedének, és elbulla azon a napon a népből úgymint háromezzer férfiú (2Móz 32,26–27). **Hatodszor.** Emellett az ő gondviselésére és igazgatására bízott néphez való szeretetnek tüzevel gerjedező szolgálta. Akiért ugyanakkor így esedezett az Isten előtt: *kérlek! ez a nép nagy bünt követett el: mert aranyból csinált magának isteneket. De most bocsásd meg bűnöket, ha pedig nem: töröld ki engem a te könyvedből, a melyet írtál (2Móz 32,31–32). De ezenkívül hányszor nyert könyörgésével az Istentől ennek a népnek ételt, italt, húst, vizet, kegyelmet, ellenségein való győzedelmet. Hányszor fordította el a néptől az Istennek haragját. Vagy ha egészen el nem fordíthatta, ugyancsak vagy megenyhítette vagy megszüntette és megállította a csapást. **Hetedszer.** Mind az ő urához és Istenéhez, mind az ő igazgatására bízott néphez való hűségben és szeretetben mind a halálig állhatatos szolgálta. Ennek bizonyossága az ő általa kiadott törvénynek másodszeri elmondása, leírása, megmagyarázása, a népnek megáldása és attól elbúcsúzó hatyúú éneke, mely megíratott 5Móz 32,33 részekben. **Nyolcadszor.** De nem hallgathatom el ennek a nagy szolgának vétkeit, hibáit és fogyatkozásait is. Ugyanis volt-e valaha olyan tökéletes ember, akinek valami hibái ne lettek volna? Mózesnek is voltak. De volt-e valaha olyan hosszú életű és olyan terhes tisztviselő ember, akiben oly kicsiny és kevés hibák találtak volna, mint Mózesben? Bizony az ő hibáit némineműképpen virtusoknak lehetne mondani, és azoknak homályossága csak azért akad szemeinkbe, mivelhogy az ő egész élete merő virtus és tiszta világosság volt. Ilyen hibák voltak példának okáért, hogy egy ideig mentette, vonogatta magát, hogy az Isten ne küldje Fáraóhoz az Izrael népének szabadítására; hogy az ő fiának környülméletését egy ideig elhalasztotta; hogy azt gondolta, nem engedi meg az Istenek igazsága, hogy most vizet, majd húst adjon a háládatlan, zúgolódó népnek kényes kívánságára; hogy az Isten parancsolatján kívül kétszer sújtotta meg a kősziklát, de nem annyira az Isten hatalmáról és irgalmasságáról való kételkedésből, mint arra a pártütő és engedetlen népre való bosszankodásból. ezek ugyan hibák, és az Isten szoros igazsága szerint halálra méltó hibák, de a legszentebb emberen is könnyen megeshető és eltűrhető hibák. Ímé, ilyen szolgálta volt Mózes az Úrnak, akinek dicséretre ha én igen sokat és nagyokat szólottam, többet és nagyobbakat mond maga az Isten. Ebben a részben, a 10., 11., 12. versekben: *és nem támadott többé Izráelben olyan próféta, mint Mózes, akit ismert volna az Úr színről-színre, mindazokban a jelekben és csudákban, amelyekért küldötte vala őt az Úr, hogy véghez vigye azokat Egyiptom földén, a Faraón, minden ő szolgáján, és az ő egész földén. És mindama hatalmas erőben, és mindama nagy rettenetességben, amelyeket véghez vitt Mózes az egész Izráel szemei előtt. Az Isten aki megszokta tisztelni a maga hűséges szolgálta, aszerént amint mondotta, 1Sám 2,30: *akik engem tisztelnek, megtiszttelem azokat*, így dicsérte meg Mózeset. És ez az isteni dicséret minden emberi dicséretet felülhalad.***

⁶⁹ Ném. *parancs*.

Harmadik rész

De szomorú dolog mondatik már erről a nagy szolgáról: *meghala Mózes az Úrnak szolgálója*. Nem céлом énnékem, időm sincsen reá, nem is ide tartozik, hogy most előszámláljam azokat a sokféle és különböző értelmeket, vélekedéseket, melyeket a Sz[ent] Í[rás] M[agyarázó] tudósok Mózesnek haláláról, annak módjáról, eltemetéséről, annak helyéről gondoltanak és írtanak. Sokkal inkább nem töltöm az időt a zsidó doktoroknak édes álmainak beszélésével, melyeket azok Mózesnek haláláról és annak módjáról álmadoztanak, melyeknek summája rövideden idejő:

„Tudtára esvén Mózesnek az ő halála idejének elközelítése, sokképpen és sok ideig tartóztatta buzgó könyörgésével az Istent, hogy halasztaná az ő halálát, hogy még továbbra is nyújtaná az ő életét, de nem lehetett. Egyszer szózat jó az égből, készüljön Mózes, mert jelen a halál órája. Elolvad Mózes a sírásban és könnyhullatásban, azon kéri az Istent, az ő Jehovai nagy nevére, cselekedje vele azt a kegyelmet, hogy változtassa vagy madárrá a levegőégben vagy hallá a Jordán vizében, és arra igéri magát, hogy a Jordán vizének arról a részéről fog mindig lakozni, mely felől a Rúben, Gád és Manassé fél nemzetsége kiveszik az ő részeket, nem mégyen által a víznek a Kánaán földe felől való részére. E sem adatik meg. Eljő végre a halálos óra. Parancsol az Isten Gábiel és Mihály angyaloknak, vegyék magokhoz Mózesnek lelkét, de ezek nem akarják a dolgot magokra vállalni. Azért veti az Isten ezt a bajt Samael nevű ördögnek nyakába, aki mindjárt fegyvert ránt, hogy megölje Mózes, de az ő orcájának fényességétől és szarvakhoz hasonló fényes sugáritól igen megijedvén semmire sem mehet. Újban rajta mégyen Samael Mózesen, de Mózes azzal a botjával, melyre rá volt írva a Jehovának neve, nemcsak elveti magáról a halálos csapást, hanem annak felette kiveri az ördögnek szeméit. Végre, azt parancsolja Isten Mózesnek, feküdjék hanyatt, tegye mellére kezeit, hunyja bé szeméit. Kéri Mózesnek lelkét, de a lélek felette igen dicséri azt a testet, melyben százhusz esztendeig lakozott, egyszersmind könyörög, hadd maradhasson tovább is benne. Az Isten az igéri neki, hogy a szerafimok székiben ülteti, és megcsókolván Mózesnek száját, úgy veszi magához az ő lelkét.”

Meghallátok, kegyes hallgatóim Mózes halála módjának valóban tudós zsidó magyarázatát. Halljátok meg az együgyű valóságot és a tiszta igazságot is. Ezt mondja arról a szent história: *megholt Mózes az Úrnak szolgálója*. De ebben a rövid mondásban igen sok, nagy és fontos dolgok foglaltatnak bé, én most csak a legnevezetesebbeket említem, példának okáért. **Előszőr.** *Megholt Mózes az Úrnak szolgálója*. Megholt tehát az az ember, akinek születése, élete, nevelése annyira szorgalmatoskodott az Istennek gondviselése, hogy az nem egyéb volt, hanem egymás éró isteni csudáknak szakadatlan lánc, ugyanis éppen azt rendelte az Isten Mózes életének megtartójává, aki őtet mindjárt születése után a pólyában és a bölcsőben meg akarta ölni. Azt a királyi kegyetlen parancsolatot rendelte az ő életben való megmaradásának útjává és módjává, amely őtet még születése előtt halálra *sententiázta*,⁷⁰ tudniillik Faraónak azt a kegyetlen parancsolatját, hogy az izraelitáknak minden fiúmagzatját, mihelyt születettnek mindjárt a folyóvízben hányatassanak (2Móz 1,22). Azok által neveltette és tanította Mózeset gyermek és ifjúkorában az egyiptombelieknek minden bölcsességére, akiket ő ember korában halálos csapásokkal megvert, minden elsőszülöttjüket egy éjszaka megölette, és végre minden seregeiket a Veres-tenger vizeiben temette. Ahonnan

⁷⁰ A lat. *sententiából*, amely *határozatot*, *ítéletet* jelent, tehát: *ítélte*.

látjátok, kegyes hallgatóim, mely csudálatosan, bölcsen és hatalmasan forog az Istennek keze az embernek életében és halálában, és mind a kettőnek okainak, módjának és eszközeinek igazgatásában és meghatározásában, annyira, hogyha az isten az embert életben meg akarja tartani, ha az egész világ ellene támad is, mégsem ölheti meg. Ellenben, ha az ember életének határát, halálának óráját elhozza, az egész világ talpra áll is mellette, mégsem tarthatja meg életben. Fáraó minden népével együtt dolgozott Mózesnek halálában, mégsem ölhetette meg. De mikor eljött az Istentől rendeltetett óra, e mondatik róla: meghala Mózes, az Úrnak szolgálója. **Másodszor.** *Megholt Mózes, az Úrnak szolgálója, mégpedig a Moáb mezőségében, az ellenség földében.* És így, emberi módon gondolkodva, óh, mely káros, mely alkalmatlan, mely ellenző, mely veszedelmes helyen és időben holt meg az Izrael népére nézve! Oly helyen és olyan időben, melyben kijött vala ugyan a nép az egyiptomi fogságból, de még bé sem tette a lábát az ígéretnek földébe. De még előtte volt a Jordán. Megverte ugyan Mózesnek könyörgése által és vezérsége alatt az amálekítákat, Szihónt, a Hesbonnak, Ogot, a Básánnak királyát, de még a Kánaán földében lakozó hét pogány nemzetségek közül egyet sem vágott le. Elöl víz, hátul tűz, körös-környül ellenségnek közepiben volt a nép, mikor *Mózes, az Úrnak szolgálója megholt.* A Sinai-hegynél nem szenvedhette az Izrael népe Mózesnek negyven napokig való távol lételét, hanem ezt mondotta Áronnak: *kelj fel, csinálj nekünk isteneket, kik előttünk járjanak, mert nem tudjuk mint lón dolga ama férfiúnak Mózesnek, aki minket Égyiptom földéből kibozott* (2Móz 32,1). Hát most mit cselekszenek, amikor már tudják, hogy Mózes, az Úr szolgálója megholt? Sokkal méltábban mondhatta volna mostan az Izrael népe Mózes halálakor, amit azelőtt sokszor minden igaz ok nélkül és bolondul mondott Mózes életében: *miért hoztál ki minket Egyiptomból, ha bé nem vittél a Kánaán földében?* Hogy az ellenség fegyvere által egy lábíg elhulljunk a pusztában? Így szokta az Isten megbüntetni az olyan háládatlan népet, aki életekben meg nem becsüli az Istentől előállított, hasznos oszlop-embereket. Elveszi a halál által azokat, *kikre nem méltó e világ* (Zsid 11,38). Siralmas lett volna Mózes halála után az Izrael népének is dolga, ha az Isten ő helyébe Józsuét nem állította volna. Annnyival is inkább, **Harmadszor,** mert mikor Mózes, az Úr szolgálója megholt, akkor az Izrael népének nem egy, hanem igen sok, nagy és hasznos emberei holtanak meg őbenne. Ugyanis megholt az Izrael népének az egyiptomi nyomorúságos fogságból való megszabadítója. Megholt az ő legnagyobb prófétája, megholt az ő legnagyobb *thaumaturgusa*,⁷¹ csudákat tévő embere. Megholt az ő törvényadója, megholt az ő vezére és igazgatója. Megholt az ő igazságot szerető bírása, megholt az Isten előtt őérette sokszor esedező, sokszor kegyelmet nyerő szolgálója és közbenjárója. És hogy mindeneiket egy summába foglaljak: megholt az ő *igaz és álnokság nélkül való izraelitája.* Ahonnan látjátok kegyes hallgatóim, hogy sokszor micsoda megsirathatatlan és visszazserezhetetlen kárt vall a nép, valamely hasznos oszlop-embernek halálában. **Negyedszer.** Megholt Mózes, *az Úrnak beszéde szerint,* mely szólásnak formája nemcsak azt teszi, hogy megholt Mózes aszerént, amint Isten eleve megmondotta neki: *menj fel ebbe az Abarim hegyébe, a Nébó hegyére, amely Moáb földén van és halj meg a hegyen* (5Móz 32,49–50), vagy amint Ézsaiás prófeta által megizente Ezékiás királynak: *rendeld el bázadat, mert meghalsz és meg nem gyógyulsz* (Ézs 38,1). Hanem e szólásnak formája: meghalni az Isten beszéde szerint, még sokkal többet és nagyobbat is foglal magában a Szentírásban, nevezetesen Simeonnak ama szavaiban: *mostan bocsátd el, Uram, a te szolgálodat, a te beszéded szerint, békességben, mert látták az én szemeim a te üdvösségedet* (Lk 2,29–30). Megholt azért Mózes az Úrnak beszéde szerint, úgy mint igaz izraelita. Megholt az igazaknak halálával, amint Bálám kívánta vala (4Móz 23,10).

⁷¹ Gör. csodatevő.

Úgy holt meg, amint az Istennek Lelke bizonyítja: *boldogok a halottak, akik az Úrban halnak meg mostantól fogva, bizony, azt mondja a Lélek* (Jel 14,13). Úgy holt meg, hogy meghalván bement az ő Urának örömébe, az Úrnak ez a jó és hív szolgája (Mt 25,21). Így holt meg azért az Úrnak ez a szolgája, Mózes is, az Úrnak beszéde szerint.

Közönséges alkalmaztatás

Fordítsuk már kegyes hallgatóm, de csak egy vagy két szóval Mózesnek, az Úr szolgájának halálát és annak módját a magunk megintetésünkre, tanítatásunkra és vigasztalásunkra. **Elsőben.** Megholt Mózes az Úrnak szolgája: megholt Ádám, az első ember, megholt Matuzsálem, a leghosszabb életű ember, megholt Ábrahám, az Isten barátja, megholt Dávid, az Istennek szíve szerint való férfia. Sőt, megholt a Jézus Krisztus, az Istennek Fia.

*Alta cadit cedrus, sylvae trepidate minores.*⁷²

Mikor a nagy cédrusfák ledülnek, mit gondolnak az ilyen apró csere, csipke, galagonyabokrok minéműek mi vagyunk? Mert bizonyára meg kell halnunk, és olyanok vagyunk, mint a víz, mely a földre kiöntetvén, fel nem szedhető, és az Isten egy lelket sem akar elvenni, hanem azt a gondolatot gondolja magában, hogy ne legyen számkivetve előtte az eltaszított sem.⁷³ (2Sám 14,14) Kicsoda oly erős, hogy éljen és ne lásson halálát s megszabadítsa magát a Seolnak kezéből? (Zsolt 89,49) Meghalunk mi mindnyájan, oly nyilván és bizonytalán, hogy ebben az ember nyomban, ebben a városban, ebben a halotti gyülekezetben most élő és jelen lévő emberek közül, száz esztendőök elmúlva egyetlenegy sem létszen életben. **Másodszor.** De könnyű volna meghalni, ha a halál után ítéletre nem kellene menni. De elvégzett dolog, hogy az emberek egyszer meghaljanak, azután az ítélet (Zsid 9,27). A por földdé létszen, amint azelőtt volt, a lélek pedig megtér istenhez, aki adta volt azt. És az Isten minden cselekedetet ítéletre előhoz, minden titkos dologgal, akár jó, akár gonosz légyen az (Préd 12,9–16).

Csak vízi buborék e világi élet,

Merő serpenyővel eljő az ítélet:

Pokol tüze férge létszen annak bére,

Akinek nem kellett Bárány Jézus vére.

Harmadszor. Kívánjátok-e tehát, óh élő emberek ezt a tüzet és férget elkerülni? Úgy éljetez, mint Úrnak szolgái, hogy úgy halhassatok meg, mint Úrnak szolgái, az Úrnak beszéde szerint. Mert jaj annak a szolgának, aki ezt mondja magában: *halogatja még az én uram a hazajövetelt. És az ő szolgatársait verni kezdené, a részegesekkel pedig enni és inni kezdene: megjő annak a szolgának az ura, a mely napon nem várja és a mely órában nem gondolja és kettévágatja őt és a képmutatók sorsára juttatja; ott létszen sírás és fogcsikorgatás.* (Mt 24,48–51) Ellenben boldog az a szolga, kinek a halálban ezt mondja az ő Ura: *jól vagyon jó és hű szolgám, kevesen voltál hű, sokra bizlak ezután; menj be a te uradnak örömébe* (Mt 25,2).

⁷² Lat. *Ledőlnek a magas cédrusok (is), részegesetek, (ti), törpe cserjék.*

⁷³ A revidélatlan Károliiban az *és az Isten egy lelket sem akar elvenni, hanem azt a gondolatot gondolja magában, hogy ne legyen számkivetve előtte az eltaszított sem* helyett ez áll: *és nincsen ebben személyválogatás Istennél.*

Személy szerént való alkalmaztatás

Szomorú halotti gyülekezet! Már a dolognak természeti rendi ezen halotti prédikációmnak utolsó, de legnehezebb részére vezetett engemet, amelyhez miképpen kezdjek, mint menjek elő benne és miképpen gázoljak ki belőle, éppen nem láthatom által, de akár mint gázoljak, akár mint evezkéljek, ha belészakadok is, hozzá kell kezdenem. Mert minnekutána sokszor elmondtam, a magyarázatra felvett és rövideden meg is magyarázott szent leckének szavait: *megholt Mózes, az Úrnak szolgálója*, ezt mondatja immár vélem az életnek és a halálnak legfőbb szabados Ura: megholt néhai tekintetes, nemzetes és vitézlő Domokos Márton uram, nemes, szabad, királyi Debrecen városának nagy érdemű, minde nek előtt, még a kívül valók és idegenek előtt is nagy tekintetű, nagy tiszteletű, igazán *tiszteletes* bírāja, aszerént amint a régi debreceni bírának rendes titulusa nem a *tekintetes*, hanem *tiszteletes* vala. Mit gondoltok kegyes hallgatóim? Micsoda indulatok vagynak és származnak énbennem, valahányszor ezeket a szomorú szókat, ezután következő beszédemben sokszor kell *iterálnom*⁷⁴ elő s meg elő mondanom? *Megholt Domokos Márton, Debrecen városának bírāja*. Talán elgondolhatnátok avagy csak valamely részben, ha tudnátok, hogy csak most jöttem én alá a Nébo hegyéről, amelynek tetejéről, övéle együtt, egynéhány napoktól fogva a mennyei Kánaánnak gyönyörűségeit szemléltem. Csak most jöttem ki a halál árnyékának völgyéből, amelyen ötet e világi nyomorúságos életből a boldog örökkévalóságra általkísértem. Óh, ha hallottátok volna azokat a beszédeket, amelyek ezen a hegyen és ezen a völgyön öközötté és énközöttem, az életnek és a halálnak Ura előtt, az élőknek és a holtaknak bírāja előtt lettenek, úgy talán hozzávethetnétek valamennyire az én szívemnek mostani belső indulatihoz. Higgyétek el kegyes hallgatóim, hogy valamennyiszer ezekről a dolgokról megemlékezem, valamennyiszer ötet élőnek képezem, de veletek együtt meghalva szemlélem, mindannyiszor a keserű bánat és fájdalom éles tör módjára hasogatja az én szívemet, általjárja az én belső részemet. Annnyira, hogy ha nem félnék, hogy vétkezem az én életemnek és halálomnak legfőbb Ura ellen, alighogy azt nem mondanám őróla, amit támas apostol mondott Idvezítő Urunknak ama szavaira: *Lázár megholt. Monda azért Tamás, a ké Kettősnek mondatik, az ő tanítványtársainak: Menjünk el mi is, hogy meghaljunk vele* (Jn 11,14–16). Megholt Domokos Márton, halljak meg én is övele együtt. De megnémulok, nem nyitom meg az én szájamat ilyen beszédekre, hanem csak azokat mondom, melyeket az igazság szerént, tisztem és kötelességem szerént kellett mondanom. Juthatnak még esetekben kegyes hallgatóim, azok a sok nagy és nevezetes dolgok, melyeket oda feljebb Mózesről megjegyeztem ennek a szent leckének magyarázatjában, oly céllal és véggel, hogy majd amikor ideje lesz renddel előveszem és felszedegetem azokat és azok szerént intézem osztán személybéli alkalmaztatásomat. Példának okáért, hogy Mózes az Úr szolgálója volt; hogy hív szolga volt az ő Urának egész házában; hogy szelíd és alázatos, de egyszerűsmind *magnumimus*, nagy és nemes lelkű szolga volt; hogy vezérségre, népnek igazgatására termett és született szolga volt; hogy az ő Urának dicsőségéhez való buzgóságnak tűzével égő szívű szolga volt; egyszerűsmind az ő igazgatására bízattatott néphez való szeretetnek tűzével is gerjedező szolga volt; hogy mind az ő Urához és Istenéhez való hűségben, mind az ő igazgatására bízattatott néphez való szeretetben mind a halálig állhatatos szolga volt. Magatok általlátjátok kegyes hallgatóim, hogy mindezek a mózesi virtusok, az én személybéli alkalmaztatásomnak méltó és illendő *materián* volnának. De én most az időnek és a ti békességes türeteknek kedvezvén, nagyobb részént elhallgatom ezeket és csak a legkö-

⁷⁴ Lat. *ismétel (itero)*.

zönségesebbeket veszem fel, s azokat teszem az órála leendő beszédemnek *matériájává*. Mégpedig **Előszőr**. Hogy Mózes az Úr szolgálja volt. Ha valaki olyan gonosz szemű és irigy szívű találtatnék ebben a gyülekezetben, aki ezt a dicsőséges titulust e mi kedves atyánkfia-ról le akarná vonni, én annak nem mondok egyebet, hanem azt, amit Szent Pál apostol: *te kicsoda vagy, hogy kárbozthatod a más szolgálját? Az ő tulajdon urának áll vagy esik* (Róm 14,4). Az teszen felőle ítéletet. Maga pedig ez az Úrban megholt atyánkfia, tudom, hogy ezt mondaná az olyannak: *nám nézve pedig igen csekély dolog, hogy titóletek ítéltessem meg, vagy emberi ítéletnap-tól, sőt magam sem ítélem meg magamat. Mert semmit sem tudok magamra, de nem ebben vagyok megigaz-szulva, aki ugyanis engem megítél, az Úr az* (1Kor 4,34). Én pedig tudom, *kinek hittem* (2Tím 1,12). De hiszen a szolgáról az ő Uráról való bizonyágtétele, ahhoz való hívsége és annak szolgálatajában véghezvitt cselekedetei legjobb bizonyások. Tudnám én az ő Uráról való vallástételének és ahhoz való hívségének olyan bizonyos jelét említeni, sőt szemetek elébe terjeszteni, melyet a legkeményebb megátalkodás sem hozhatna kétségbe, ha nem félnék, hogy az Úrnak ezen szolgálójának *modestájját*, kivált az ő Ura előtt való mélysége aláztatosságát netalán holta után is meg találom sérteni. Annakokáért más dolgokra megyek által, melyet odafeljebb megjegyeztem. Ez vala az, **Másodsor**, hogy amikor Mózes megholt, az Izrael népének nem egy, hanem sok embere holt meg. Megholt Domokos Márton. De az ő halálában nem egy, hanem sok emberek holtanak meg, mind a városban, mind az Eklé-ziában. Megholt (A) városának bírāja. Mégpedig kicsodás bírāja? Az Isten bölcs gondvi-selése és igazgatása által rendeltetett és tétetett bírāja. A bíróság, kegyes hallgatóim, és minden egyéb elöljáróság bizonyos tekintetben valóságos papság. Mert mind a pap, mind a bíró Isten képe, helytartója és követe az emberek között. Valamint a papokat Isten hívja és rendeli a maga népének tanítására, hasonlatosképpen ugyanannak, a törvény s igazság szerént való igazgatására. És valamiképpen a papi méltóságot senki nem veszi ömagának, hanem aki hívatatik Istentől (Zsid 5,4), úgy az istenfélő és jó lelkiesméretű ember nem ragadozza el a bíróságot az Isten hivatala nélkül. A mi jó bíránk országunknak más részében, messze földön születvén, az Istennek különös gondviseléséből és igazgatásából hívatott ebben a városban, elsöben *notariusságra*.⁷⁵ Amely hivatalban mikor forgolódnék, természet-tel véle született, azután *academiai* utazásban,⁷⁶ azután a haza törvényeinek tanulásában na-gyobb tökéletességre vitt, ritka és drága virtusaival, mindjárt magára fordította az akkori Tekintetes Nemes Tanácsnak és Nemes *Electa Jurata Communitasnak*⁷⁷ szívét és szemeit. Mindjárt akkor *ex ungue leonem*,⁷⁸ oroszlánt a körméről meg lehetett ismerni, valamelyek egy királyi városnak főbírójában megkívántatnak. Természetel tanulni kívánó, könnyen és örömet tanuló elmét nyervén az Istentől, valamint ifjúságában, úgy egész életében telhetetlen volt a tanulásban, az írásban, az olvasásban. Mindent kívánt tudni, nemcsak azt, ami egyenesen az ő bírói hivatalára, hanem valami egy *consummatus*⁷⁹ értelmes, tudós *secularis*⁸⁰ embernek *eruditiójára*,⁸¹ tudományára tartozott. Nem volt olyan háza, szobája, szállása vagy mulató helye, aholott a könyvek mindenkor *ad manum*,⁸² keze ügyében véle és mellet-

⁷⁵ Lat. *jegyző*, ill. *jegyzőség*.

⁷⁶ *Tanulmányút*.

⁷⁷ *Választott, felelős közösség (Választott Hites Közönség)*, a debreceni Nagytanács.

⁷⁸ Lat. közmondás: *oroszlánt körméről*.

⁷⁹ Lat. *tökéletesen kitanult*.

⁸⁰ Lat. *világi*.

⁸¹ Lat. *műveltség*.

⁸² Lat. *keze ügyében*.

te ne lettenek volna. Kiváltképpen a Biblia, az Isten beszédének könyve házánál, utazásában legkedvesebb *vademecum*⁸³ja, soha tőle el nem maradható útítársa, tanácsosa volt, melyről egy értelemben volt Dáviddal: *a te bizonyosságaid én gyönyörűségem és én tanácsadóim* (Zsolt 119,24). Valaminémű szorgalmatos és fáradhatatlan volt pedig a tanulásban, az írásban és az olvasásban, szintén oly boldog volt az egyszer olvasott és megtanult dolgoknak megtartásában, *expeditus*,⁸⁴ mindenkor kész azoknak előadásában, eszes és okos a tanult és tudott dolgoknak *ad praxin*.⁸⁵ haszonra való fordításában. Ezzel a tanulni kívánó és már széles tudományú értelemmel egybe volt őbenne kötve a dolgokról való tiszta, józan és egyenes ítélettel, mellyel a legnehezebb, legszövevényesebb és leghomályosabb dolgokat is hamar átlátta, kivált ha időt vehetett magának azokról való magányos gondolkozásra. Tudta nemcsak a jót a gonosztól, hanem a jobbat is a jótól, a kisebb gonoszt a nagyobbtól megkülönböztetni, a kétséges dolgokban mit jobb választani, mit tanácsosabb cselekedni. Ezekkel és még ezeken kívül sokkal több drága és ritka virtusival nyerte és érdemlette, hogy már notariusságában felvétellett a *senators*ágra,⁸⁶ már akkor széket nyert az Izraelnek tizenkét vénei között a belső tanácsosságra. Változván a főbíróóság néhai jó emlékezetű, Tekintetes, Nemzetes és Vitézlő Baranyi Mihály uram halála által, az akkori Tekintetes Nemes Tanács és Nemes Electa Jurata Communitas nem nézvé az ő ifjúságát, nem az ő esztendeit, hanem virtusait számlálván, választotta és felvette a főbíróóságra. Amely hivataljában huszonnyolc és fél esztendőig miképpen forgolódott, mely munkás, szorgalmatos és fáradhatatlan volt, tudod maga, óh Debrecen városa. Tudja ennek Tekintetes Nemes Magisztrátusa, *Nemes Electa Jurata Communitas*, tudhatja Felsőleges, Kegyelmes Koronás Királyné Asszonyunk, tudják az Őfelsége országunkbéli minden felső *dicasterium*⁸⁷ ítéltőszékei. Micsoda bajaid, nehéz és kétséges dolgaidd voltak az időtől fogva, óh, Debrecen városa, melyekben Domokos Márton ne lett volna a te tizenkét és hetven véneiddel együtt és összefoglalva a te elméd, tanácsod, kezéd, lábad, pennád, prókatorod? Mennyi bajos és nehéz dolgokat fordított el, mennyi régi, káros *abusus*okat⁸⁸ jobbított meg, mennyi hasznos dolgokat talált fel, mind az Eklézsiának, mind a városnak javára az ő nagy elméje! Miket vitt végbe az ő munkás keze, fáradhatatlan törekedése! Valaminémű gondos volt pedig régi, káros *abusus*oknak megjobbításában, okos az újabb hasznos dolgoknak feltalálásában, munkás és szorgalmatos azoknak felállításában, szintén oly *tenax*⁸⁹ és tartózkodó volt a régi, jó praxisnak fenntartásában és gyakorlásában, együtt tartván Salamonnal, aki azt mondotta: *ne bontsd el a régi határt, melyet csináltak a te eleid* (Péld 22,28). Hasznos akart lenni dicsekedés, magamutogatás nélkül. *Publicus*⁹⁰ közjóra termett, a maga hasznára *interessentia*járá⁹¹ való nézés nélkül. Az ő bírói hivataljának folytatásában az ő cselekedeteinek regulája volt a hívség, célja a városnak és az Eklézsiának haszna, jutalma a jó lelkiismeretnek tanúbizonyossága. Nem arra nézett, mit gondolnak, mit szólnak őfelőle mások, hanem arra, mivel tartozik magának, az ő bírói hivataljának, a közönséges társaságnak javának. És így nem hajtott valamint a hízelkedő dicséretre, szintén úgy a hamis és méltatlan gyalázatra, mert

⁸³ Lat., szó szerint: *gyere velem, útikönyv, zsebkönyv.*

⁸⁴ Lat. *kész, készsleges.*

⁸⁵ Lat.-gör. *gyakorlati, gyakorlatra való.*

⁸⁶ *Tanácsstagság.* Debrecenben városi vezetésében 12 tanácsstag (senator) volt.

⁸⁷ Lat. *kormánysszékek.*

⁸⁸ Lat. *visszavétel.*

⁸⁹ Lat. *állhatatos, kietartó.*

⁹⁰ Lat. *nyilvános, közös, közérdekű.*

⁹¹ Lat. *érdek.*

tudta, hogy a jó bírónak nem lehet azoknak mindenkor tetszeni, kedve szerént cselekedni, akiknek javokat szíve szerént kívánja és teljes erejével munkálódja. De minek igyekezem én az ő bírói virtusait, *meritumait*,⁹² viselt és véghezvitt dolgait számlálni? Holott akármennyit és akármennyig számoljam azokat, mindenkor méltán ezt mondhatjátok nékem kegyes hallgatóim: hagyj békét jó prédikátor, ne fáraszd se magadat a beszéléssel, sem minket a hallgatással, mert ha napestig beszélnél is, ezerszer több virtusokat tudunk, többeket láttunk és tapasztaltunk mi Domokos Mártonban, mint amennyit te eddig mondottál vagy még ezután is mondhatnál. Jól vagyon! Éppen ezt vártam tőletek, kegyes hallgatóim, hogy mind ezekben, sőt sokkal többekben ti legyetek az én bizonyosságaim. Inkább azért hallgatással fedezem én az ő virtusait, hogysesem mint hibás és hiányos számlálással homályosítanám el azokat. **(B)** Nemcsak Debrecen városának bírója, hanem a debreceni, sőt az egész magyarországi Reformata Eklézsiának egy nagy oszlop-embere holt meg Domokos Mártonban. Mert valaminemű hasznos és nagy érdemű bírója volt a városnak, szintén olyan hasznos tagja és nagy patrónusa volt az Eklézsiának. Azért is **(C)** meghalván Domokos Márton, megholt a tisztességes tudományoknak egy nagy Maecenas-a. Megholt az egyházi szolgáknak és szolgálatnak egy nagy Nehémiása. Megholt a Kollégiumnak és abban tanuló ifjúságnak egy nagy Abdiása, akinek halálában méltán azt mondhatják a próféták és azoknak fiai, amit Elizeus mondott Illésnek, az ú mesterének elragadtatásakor: *édes atyám, édes atyám! Izráel székeirei és lovajai!* (2Kir 2,12). **(D)** Megholt Domokos Márton, megholt tehát egy tiszta tudományú *fundatus theologus*⁹³ az Eklézsiában. Mert valaminemű szorgalmatos és fáradhatatlan volt a külső, *civilis*⁹⁴ életre tartozó könyveknek olvasásában, valaminemű *lectus*,⁹⁵ jártas-költés volt azokban, szintén oly szorgalmatos és fáradhatatlan az Isten beszédének, a Bibliának olvasásában, vizsgálásában, szintén oly tudós, jártas-költés volt a Szentírásokban. Mégpedig, ami igen ritka és nagy megjegyzésre méltó dolog: nem valamely *teoretica* és puszta *speculativa*, nem is csak valamely *vaga*,⁹⁶ közönsége *practica*, hanem *experimentalis*⁹⁷ és *reflexiva*,⁹⁸ magára visszaforduló és magában tapasztalt értelme volt a Szentírásnak ebben a nagy emberben. Azt akarom mondani: nemcsak azért olvasta, vizsgálta ő az Isten beszédét, hogy a Szentírásnak stílusát, a Szent Léleknek szavait, mondásit értse, hanem hogy azoknak jeleit, erejét és munkáját magában keresse és érezze. Nemcsak azért, hogy tudja, mi az Isten akaratja, hanem hogy cselekedje és életét aszerént rendelje, amint ezt, mind egészséges korában, mind mostan utolsó, halálos ágyában csalhatatlan jelekkel megbizonyította. Ebben áll a Szentírásnak valóságos, igaz olvasása. Ez teszi az embert boldoggá, Idvezítő Urunk mondása szerént: *ha tudjátok ezeket, boldogok lesztek, ha cselekszitek ezeket* (Jn 13,17). [Ez teszi az embert] *bölcsé az idvességre*, Szent Pál apostolnak tanítása szerént (2Tim 3,15). **(E)** Óh, be sokat mondhatnék, kellene is mondanom, ha időm volna reája: micsoda nagy emberek holtanak meg ő benne a *Republica*-ban. Megholt egy nagy *juris naturae et gentium, imperialis, patrii, civilis, municipalis peritus*.⁹⁹ Megholt egy nagy *statista*,¹⁰⁰ egy igaz *politicus* vagy mo-

⁹² Lat. *érem*.

⁹³ Lat. *alapos teológus*.

⁹⁴ Lat. *polgári*.

⁹⁵ Lat. *kétfő*.

⁹⁶ Lat. *általános, határozatlan*.

⁹⁷ Lat. *tapasztalati, gyakorlati*.

⁹⁸ Lat. *elemző*.

⁹⁹ Lat. *a természeti, nemzetközi, birodalmi, polgári, hazai, városi (helyi) jogban jártos (ember)*.

¹⁰⁰ Lat. *közéleti ember, politikus*.

ralis philosophus,¹⁰¹ egy nagy *historicus*, egy nagy *geographus*, egy nagy *lingvista* vagy az idegen nemzetek nyelvének tudója a városban. Olyan lingvistája – hogy csak az utolsót illessem – aki német nyelven a született némettel, francia nyelven a franciával, olasz nyelven az olasszal, deák nyelven Caesarral, Ciceróval, Minuciusszal nemcsak pennával és írással, hanem élő nyelvvél is bátran beszélhetett. Született magyar nyelvéről csak azt említem, hogy az ő elmés, éles, ékes *Fontos Mondásai* odaillenek Erasmusnak vagy más bölcs embereknek *adagiái*¹⁰² közé. **(F)** De ideje már, hogy az ő magános és közelebb való *relatioira*¹⁰³ térjek. Megholt Domokos Márton, megholt tehát Naominak Elimelelje, Annának Elkánája, Tekintetes, Nemzetes Komáromi Mária asszonynak férje, feje, szívének öröme, szeméinek gyönyörűsége. Megholt Domokos Márton, megholt életednek hűséges párja, elesett fejednek ékes koronája, béirattatál az özvegyek lajstromába, már többé nem Naomi, nem Mária, hanem valóságos Mára [vagy]. **(G)** Megholt Domokos Márton, megholt tehát Tekintetes, Nemzetes és Vitézlő Domokos Lajos uramnak, ennek a városnak nagy érdemű notariusának, ilyen nagy atyának, egyetlen egy fiának nevelésében, oktatásában és tanításában, Ábrahámot és minden hívőknek atyját követő édesatyja. Megholt ennek kedves élete párjának, Tekintetes, Nemzetes Kenessei Kata asszonynak is édesatyja. Megholt ezektől származott, nevetlen kilenc unokáinak, a Tekintetes Domokos familiának nevelkedő gyenge plántáinak, az ő asztala körül álló olajágainak, kegyes, istenfélő nagyatya. Kiket arra kérek én ebben a szomorú állapotban, engedjék meg nekem, hadd kövessem mostan tereátok nézve Jóbnak három barátainak példáját, akik látván Jóbnak nyomorúságát *ülének vele hét napon és hét éjszakán a földön, és nem szóla egyetlen egy szót egyik sem, mert látják vala, hogy igen nagy az ő fájdalom* (Jób 2,13). Engedjétek meg – mondom – hadd bizonyítsam meg Jóbnak barátival, hogy én valósággal részese vagyok a ti szomorúságtoknak. **(H)** Megholt Domokos Márton Mózessel együtt a Moáb földjében, azaz mind a városnak, mind az Eklézsiának igen bajos, szomorú és gyászos idejében. Olyan időben melyben valaminémű hasznos és szükséges lesz vala az ő élete mind a kettőnek,¹⁰⁴ szintén oly káros, szomorú és siralmas az ő a halála az Isten lelki Izraelének. **(I)** Eddig szomorú dolgokat beszéltem, kegyes hallgatóim, de már örvendetéseket beszélék előttetek, és azoknak egy-két szóval való említésével berekesztem ezen halotti prédikáciomat. Megholt Domokos Márton. Tehát egy igaz keresztyén, egy igaz református keresztyén, igaz keresztyéni módon holt meg az Eklézsiában. Ha pedig azt kérditek éntőlem, kegyes hallgatóim: kit tartasz te református igaz keresztyénnek, rövideden megfelelek: azt, akinek hitinek és életének regulája egyedül az Isten beszéde és a Jézus Krisztusnak evangéliuma. Azt, *aki sem nem Pálé, sem nem Apollósé, sem nem Kéjásé, hanem egyedül a Krisztusé* (1Kor 1,12). *Azt, aki Pállal kárnak és ganéjnak alít mindeneket a Krisztus esmeretinek nagy voltáért, hogy a Krisztust megnyerje és hogy találtaesse őbenne* (Fil 3,8–9). *Azt, aki semmijével nem gondol, az ő élete sem drága őneki, csakhogy végezhesse el az ő futását örömmel* (ApCsel 20,24). Azt, aki ama nemes harcot megharcolván, pályáját megfutván, a hitet megtartván az ő Jézusához való hívségben mindvégig megmarad (2Tim 4,7; Jel 2,10). És ilyen keresztyén holt meg néhai, jó emlékezetű Tekintetes, Nemzetes és Vitézlő Domokos Márton uramban. **(K)** Amely megtetszik, mind az ő idefeljebb leírt életének folyásából, mind a mindjárt említendő halálának módjából, mert megholt Mózessel együtt az Úrnak

¹⁰¹ Lat. *az államtudomány és etika filozófusa*.

¹⁰² Utalás Erasmus görög és latin mondásokat tartalmazó *Adagia* című könyvére, amelynek első kiadása Párizsban jelent meg 1500-ban.

¹⁰³ Lat., itt: *rokonai kötelék*.

¹⁰⁴ Azaz: *a városnak és Eklézsiának*.

beszéde szerint. Nemcsak azért, hogy az Isten, régtől fogva reá bocsátott és rajta tartott hosszas nyavalyái által régen megmondotta nékie: *menj fel a Nébó hegyére, a halandóságnak tetejére és halj meg* vagy amint Ezékiásnak megizente Ézsaiás által: *rendeld el a te házádat mert megbalsz és nem élsz*. Hanem kiváltképpen azért, hogy elbocsátatott, eloldoztatott békességben, Simeonnal együtt az Isten beszéde szerint (Lk 2,29–30). Sok haldokló betegekkel voltam, sokakat kísértem oktatásommal, imádkozásommal az időből az örökkévalóságra, de soha nem akadtam ilyen betegre, soha nem jártam az Istennek ilyen oskolájában, valamely betegnek halálos ágyában, mint az övében. Ott mentem fel övele együtt néha a Nébó hegyére, onnan szemlélvén a mennyei Kánaánnak gyönyörűségeit, azt az *elégseges örömet, mely vagyon az Isten orcája előtt és azokat a mindenhai gyönyörűségeket, melyek vagynak az ő jobbja felől mindenkor* (Zsolt 16,11). Ott mentem le övele együtt néha a halál árnyékának völgyére, harcolván a halálnak félelmével és a Mindenhatónak rettentéseivel. Néha ő ment elől és pedig kísértem, néha én vezettem őtet, ő pedig követett engem. Ott hallottam néha a nyögő gerlicének szavát, amely ezt mondotta: *mint a fecske és a daru, sípogtam, nyögtem, mint a galamb, szemeim a magasságba meredtek: Uram! erőszak rajtam, szabadíts meg!* (Ézs 38,14). Néha a beteg Jóbna panaszkodását, aki így szólt: *mert a Mindenható nyilai vannak én bennem, amelyeknek mérge emészti az én lelkemet, és az Istennek rettentései ostromolnak engem* (Jób 6,4). *Néha az ellenséggel harcoló hajnoknak hitbéli bizakodását, így szólván: az Úr az én világosságom és üdvösségem, kitől félek? Az Úr az én életemnek erőssége, kitől remegjek?* (Zsolt 27,1) Néha a Völegényt váró lelki Menyaszszonynak óhajtozását, ezt mondván: *várom az Urat, várja az én lelkem, és bízom az ő ígéretében. Várja lelkem az Urat, jobban, mint az örök a reggelt, az örök a reggelt* (Zsolt 130,5–6). Ott láttam a bujdosó Jákobnak amaz angyallal való tusakodását, aki így szólt öneki: *bocsáss el engem, mert feljött a hajnal. És monda Jákób: nem bocsátlak el téged, míg meg nem áldasz engemet* (1Móz 32,26). Általmentem véle a vaskapun (ApCsel 12,10). A hitről való vallástételnek keskeny útján és a lélek állapotja megvizsgálásának szoros kapuján. Amit szívvel hitt az igazságra, szájjal megvallotta az idvességre (Róm 10,10), a keresztyén teológiának fő ágazatának rendi szerint. Nevezetesen: bizonyoságot tett szent Péterrel ama jó vallástételről (1Tim 6,13): *Uram kibez mennék? Örök életnek beszéde vagyon tenálad. És én elhíttem és megemlérem, hogy te vagy a Krisztus, az élő Istennek Fia,* és hogy erről az igazságról soha legkisebb kételkedő gondolta sem származott az ő szívében. Mikor a lelkiismeretnek *casus*iról¹⁰⁵ tudakozódnám, nemcsak nem nehezeltette ezt a nehéz leckét, hanem kezemet fogván és szemei könnyűbe lábadván megköszönte, ezt mondván: az Isten áldja meg K., hogy így kereskedik én körülottem. Egyszóval: az ő halálos ágya igazán Bétel volt, Istennek háza. Ott volt a Jákób lajtorjája, melyen az Istennek angyali felmennek és alájönnek vala erre a bujdosó és e világtól búcsúzó Jákobra (1Móz 28,12), mígnem azok által az ő megboldogult lelke kísértetik az Ábrahám kebelébe, ezen folyó 1764. esztendőben, Szent György havának 3. napján, reggel tíz és tizenegy óra között. Íme, ilyen azoknak halála, akik az Úrban és az Úrnak beszéde szerint hálnak meg. És ilyen halállal holt meg néhai jó emlékezetű, Tekintetes, Nemes és Vitézlő Domokos Márton uram. Nincsen egyéb hátra, hanem hogy tenéked, óh Istennek népe, szívemnek belső indulatiból azt kívánjam: támasszon az Úr Józsuét e megholt Mózes után tenéked! Tegyen az Úr férfiat előljáróul e gyülekezetnek, hogy ne légyen az Úrnak népe olyan, mint a pásztor nélkül való nyáj (4Móz 27,16–17). Tenéked megszomorodott, gyászban borult, istenfélő háznép: hogy az igazmondó Isten teljesítse bé tebenned az ő kegyelembéli szövetségének ama nagy és drága ígéreteit: *lésztek teneked Istened és a te magodnak te utánad* (1Móz 17,7); *lésztek néktek Atyátok és ti lésztek fiaimmá, és leányaimmá* (2Kor 6,18); azo-

¹⁰⁵ Lat., itt: *furdalás*.

kat az ígéreteket, melyekből csak egy jóta, csak egy pontocska akkor sem múlik el, mikor az ég és a föld elmúlnak. Ámen.

6. Mi alább írtak, Isten irgalmasságából és egyéfféle állapottalban, Istenről vett javainkhoz valamely rész, 200. d. est két pár Könyvet kiadásra, rendelni az állandó fundusul a Debreczeni Reformatum Collegium számára és nevezetesen annak Bibliothecájának Theologus Könyvvel való szaporítására, ahozván: Hogy ezen Legatumunknak elegendőnek való töregetés, mert esse, mindenkor erre, és nem más végre fordították, és hogy a melly Könyvek belőle felekeztek, a vételnél arra is fundusul az en. Neveimmel felmatták beléjük. Melly Odoloztat meg határozott utolsó ahhozunkat ezen Legato Levelünkben, kezünk irásával és pecsétünkkel meg is erősítettük. Debreczenben 1ma Martii 1764.

Tatai Ferenc
Debreczeni Legatumus
és Superioris Cons. m. h.

Felekeztem
Rápoli F. Sára

Collationales pl. Rev. Francisci Cs. Tatai et Consortis Sarae Rapolti de 200 ÷ Ducentis Flerinis Rhenensibus in Collegii Reformati Debrecinensis Bibliothecae fundum collatis. De dato Debrecini imae Martii Ao. 1794.

(Sinai Miklós könyvtárigazgató sajátkezű rájegyzése.)

Felhasznált irodalom

- [Allestree Richard]: *The Whole Duty of Man: laid down in a plain and familiar way for the use of all, but especially the meanest reader: divided into XVII chapters, one thereof being read every Lord's Day, the whole may be read over thrice in the year; necessary for all families; with private devotions for several occasions.* Printed for John Eyre, and sold by W. Mount and T. Page, and the booksellers of London and Westminster, London 1735.
- Bartha Tibor (szerk.): *Tanulmányok (és Okmányok) a Magyarországi Református Egyház Négy százéves Történetéből.* Studia et Acta Ecclesiastica, I. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1965.
- Bod Péter: *Smirnai Szent Polikárpus, avagy [...]* [Nagyenyed 1766], 204–205.
- [Domokos Márton]: *A keresztények között ez idő szerint uralkodó romlottságnak kátfejeiről való elmélkedés.* Mely francia nyelven irattatott Osterwald Friderich János által és mostan magyar nyelvre fordítatott. Debreczen 1745.
- [Domokos Márton]: *A keresztényen ethikának vagy erkölcsök tudományának rövid summája.* La Placette János után francziából ford. Debreczen 1750.
- Deé Nagy Anikó (szerk.): *Teleki Sámuel és a Teleki Téka.* A leveleket válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Deé Nagy Anikó. Kritérium Könyvkiadó, Bukarest 1976.
- Esze Tamás: A Heidelbergi Káté története Magyarországon a XVIII. században. In: Bartha Tibor (szerk.): *A Heidelbergi Káté Magyarországon. Studia de historica catechismi Heidelbergensis in Hungaria collecta 1563–1965.* Studia et Acta Ecclesiastica, I. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1965, 169–204.
- Fekete Csaba: *Első konfirmációs Agendánk (1751). Piskárkosi Szilágyi Sámuel névtelen munkája.* Szövegkiadás, hasonmás és tanulmány. Sajtó alá rendezte, szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta Fekete Csaba. Az *Utószó és nyelvészeti megjegyzések* című részt írta A. Molnár Ferenc. Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár. Kiadványok 10. Szerkeszti A. Molnár Ferenc. Kiadja a Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke és a Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debreczen 2007.
- Fekete Csaba: Kezembe vészem, olvasom és arról elmélkedem... In: *Theológiai Szemle* 1985/6, 345–347.
- G. Szabó Botond: A könyvtár virágzása Sinai Miklós és Budai Ézsaiás idején. In: Barcza József (szerk.) – Kocsis Elemér (főszerk.): *A Debreceni Református Kollégium története.* A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest 1988, 429–435.
- G. Szabó Botond: Visnyai János és az 1753-as alföldi parasztfelkelés. Miért ítélték tíz év sáncmunkára egy debreceni diákot? In: Für Lajos (szerk.): *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve IX.* Budapest 1999, 369–397.
- Harsányi István: Bod Péter Athenásának eddig ismeretlen toldaléka 1786-ból. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* XXXVIII., 85. (http://epa.oszk.hu/00000/00001/00424/pdf/ITK_EPA00001_1928_01-02_073-120.pdf; 2014. febr. 12.).

- Hegy Ádám: Magyarországi diákok könyvgyűjtési és könyvtárhasználati szokásai Bazelben és Bernben a 18. században. In: *Magyar Könyvszemle* 124. évf. (2008) 4, 377–389.
- Hegy Ádám: *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon, 1526–1788 (1798)*. Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 6. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest 2003.
- Kondorné Látkóczki Erzsébet: Borbély Mihály, ifj. roffi Főszolgabíró. In: *Tisztviselői életpályák*, 35. (<http://www.hevesarchiv.hu/data/files/280022640.pdf>; megnyitás: 2014. febr. 12.).
- Lengyel Imre – Tóth Béla: Maróthi György külföldi tanulmányútja. Adatok pályakezdéséhez, könyvtára keletkezéséhez. Jacob Christoph Beckkel folytatott levelezéséből. In: Csűry István (szerk.): *Könyvtártudományi és bibliográfiai tanulmányok és közlemények (1958–1964)*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve, VIII:1. Debrecen 1970.
- Lengyel Imre – Tóth Béla: Maróthi György nevelési törekvéseinek külföldi gyökerei. Adatok J. Chr. Beckhez intézett leveleiből. In: Csűry István (szerk.): *Könyv és könyvtár. Könyvtártudományi és bibliográfiai tanulmányok és közlemények*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyve, VIII: 2. Debrecen 1971, 53–101.
- Molnár Ambrus: Szőnyi Benjámín és a hódmezővásárhelyi parasztfelkelés. In: Imre Mihály (szerk.): *Szőnyi Benjámín és kora. Tanulmányok Szőnyi Benjámínról*. Bethlen Gábor Református Gimnázium, Hódmezővásárhely 1997, 116–122.
- Segesváry Viktor: *A Ráday könyvtár 18. századi története*. A Ráday Gyűjtemény tanulmányai 4. Budapest 1992.
- Stahelin, Ernst: *Die Korrespondenz des Basler Professors Jakob Christoph Beck 1711–1785*. Bearbeitet von Ernst Stehelin, Professor an der Universität Basel. Studien zur Geschichte der Wissenschaften in Basel, XVIII. Helbing & Lichtenhahn, Basel 1968.
- Szabó György: Torkos Jakab dunántúli református püspök kanonica vizitációja 1747-ből. In: *Veszprémi Történelmi Tár* 2. évf. (1990) I., 46–53.
- Tatai Ferenc: *Nebo begye, mellyen meg boltt Mozes az Urnak szolgája, és a szerint leirattott Domokos Márton Debreczen városssa birájának halála halotti prédikációban 1764. esztend.* (4-r. 12 lev.) [h. n., é. n.].
- Stahelin, Christoph: *Geistliches Nebo oder andachtiger Betrachtungen der Fürtrefflichkeit des himmlischen Canaans*. Von dem seligen Hrn. Christoph Stahelin, in senem Leben gewesenem treurigen Prediger und Cammerario bey der Stadt St. Gallen. In Schrift hinterlassen und nach seinem Tode herausgegeben. Frankfurt und Leipzig 1730.
- Stahelin, Christoph: *Het geestelyke Nebo, ofte Godvruchtige overdenkingen aangaande de voortreffelykheid van het hemelsche Canaan*. Hendrik Vieroot, Amsterdam 1774.
- Szabó Ágnes: Bod Péter levelei Ráday Gedeonhoz. In: Petrőczy Éva (szerk.): *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve*. X. Budapest 2002, 207–218.
- Szabó Botond: Piskárosi Szilágyi Sámuel (1719–1785). In: *Confessio* 1985/3, 59–65.
- Szinycsei József: *Magyar írók élete és munkái* (<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/v/v29160.htm>; megnyitás: 2014. febr. 13.).
- Tatai Ferenc: *Catechismusi házi-kints, avagy, a keresztyéni hit fő-ágazatának kérdések és feleletek által való magyarázatja, és annak a meg-győzés, meg-visgálás, fel-serkentés, intés, és vigasztalás által, a lelki-esméretre való alkalmaztatása, ezekből szedegettetett könyörgésekkel együtt: mellyet*

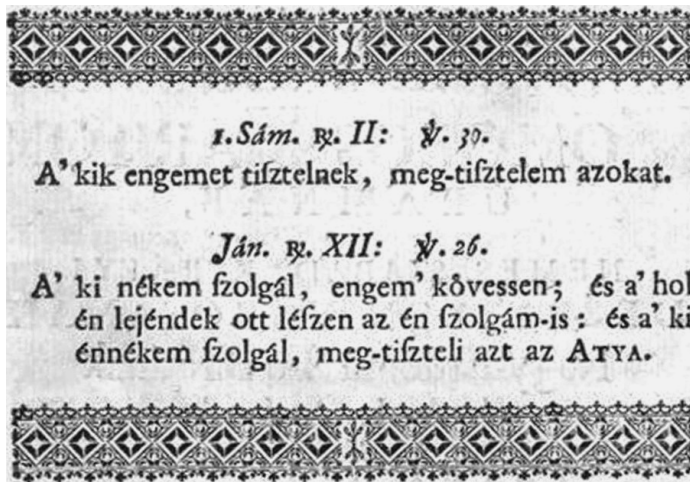
az idvességes tudományban nevedetni kívánó lelkeknek, kíváltképpen pedig az Istent, és az ő magzatjainak és tselédjeiknek idvességeket kereső házi gazdáknak, mind önnön magoknak, mind az övéiknek boldog meg-gazdagítására, fel-fedezett Stehelin Christóf, hajdan Sangallumban az Isten beszédének sáfára. Most ismét, ugyan azon végekre, németből magyar nyelvre fordította. Kolosvárat, nyomtatott 1752 esztendőben.

Tolnai Gábor (szerk.): *Egy erdélyi gróf a felvilágosult Európában. Teleki József utazásai 1759–1761.* Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a mutatót a magyarázó jegyzetekkel írta Tolnai Gábor. Régi Magyar Próza Emlékek. 7. Akadémiai Kiadó, Budapest 1987.

Tóth Ferenc: *Túl a Tiszai Superintendenciában élt református püspökök élete.* Győr 1812.

Vischer, Eberhard: Das Collegium Alumnorum in Basel. In: Theologische Fakultät der Universität Basel (Hrsg.): *Festschrift Paul Wernle. Aus fünf Jahrhunderten schweizerischer Kirchengeschichte. Zum Geburtstag von Paul Wernle.* Helbing & Lichtenhahn, Basel 1932, 92–162.

Zoványi Jenő: *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon.* Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodája, Budapest 1977.

Részlet

Tatai Ferenc: „*Nebo hegye, melyen megbolt Moses az Úr szolgája*”
című temetési beszédének kiadásából